

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra kulturních a náboženských studií

Fenomén mateřství v České republice v 21. století

Bakalářská práce

Autor: Eva Pilařová
Studijní program: B6107 Humanitní studia
Studijní obor: Transkulturní komunikace
Vedoucí práce: Mgr. Petr Macek, Ph.D.
Oponent práce: Mgr. Jana Karlová, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor: Eva Pilařová

Studium: P19K0144

Studijní program: B6107 Humanitní studia

Studijní obor: Transkulturní komunikace

Název bakalářské práce: Fenomén mateřství v České republice v 21. století

Název bakalářské práce The phenomenon of maternity in the Czech Republic in the 21st century

AJ:

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se bude věnovat fenoménu mateřství a analýze jeho současné podoby v České republice. Bude vycházet z přístupů psychologické antropologie a zkoumat mateřství jako kulturní fenomén v kontextu současné společnosti. Práce se proto bude zabývat především rolí, kterou mateřství hraje v současné společnosti a kultuře. Zaměří se na to, jaká jsou společenská očekávání spojená s mateřstvím a co naopak od role matky očekává samotná žena. Bude se zabývat aspekty, které motivují ženu stát se matkou a poukáže na změny, které mateřství ženě přináší v pracovním i rodinném životě. Práce zkoumá důvody, proč některé ženy vnímají mateřství jako přínos a jiné spíše jako životní zátěž. Pokusí se odpovědět na otázky: Jakou má žena motivaci stát se matkou? Co mateřství ženě dává a v čem ji omezuje? Jak se mění role ženy ve společnosti i v rodině a jak se mění uzpůsobení jejího volného času? Dotkne se i různých způsobů výchovy a celkového přístupu matek k dětem.

SKUPNIK, Jaroslav, Antropologie příbuzenství: příbuzenství, manželství a rodina v kulturněantropologické perspektivě. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. ISBN 978-80-7419-019-3

MOŽNÝ, Ivo, Rodina a společnost, ilustrace Vladimír JIRÁNEK. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. ISBN 978-80-86429-87-8.

HAMPLOVÁ, Dana, RYCHTAŘÍKOVÁ Jitka, PIKÁLKOVÁ Simona, České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2003. ISBN 80-7330-040-0

MOŽNÝ, Ivo, Moderní rodina: mýty a skutečnosti. Brno: Blok, 1990. ISBN 80-7029-018-8.

FIALOVÁ, Ludmila. Představy mladých lidí o manželství a rodičovství. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-87-7.

HAMPLOVÁ, Dana, Petra ŠALAMOUNOVÁ a Gabriela ŠAMANOVÁ, ed. Životní cyklus: sociologické a demografické perspektivy. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2006. ISBN 80-7330-082-6.

OKLEYOVÁ, Ann, Pohlaví, gender a společnost; [z anglického originálu přeložili Milena Poláčková a Martin Poláček]. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-403-6.

HAŠKOVÁ, Hana (ed.), POMAHAČOVÁ, Jana, Rodičovství a bezdětnost ve vybraných časopisech pro ženy a pro muže. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. ISBN 80-7330-111-3

HÁŠOVÁ TRUHELKOVÁ, Lucie, Rozhovory o matkách a mateřství. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-456-4

MOŽNÝ, Ivo, Sociologie rodiny. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-75-3.

HAŠKOVÁ, Hana, Vlastní cestou?: životní dráhy v pozdně moderní společnosti. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR, 2014.

HANÁKOVÁ, Petra, Libuše HECZKOVÁ a Eva KALIVODOVÁ, ed. V bludném kruhu: mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-86429-49-0.

ČERMÁKOVÁ, Marie, Proměny současné české rodiny: (rodina - gender - stratifikace). Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-93-1

Zadávající pracoviště: Katedra kulturních a náboženských studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Petr Macek, Ph.D.

Oponent: Mgr. Jana Karlová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 29.3.2021

„Co pokládáme za podstatné pro mentální zdraví je, že nemluvně a malé dítě by mělo žít ve vřelém, intimním a nepřerušovaném vztahu se svou matkou (anebo trvalou náhradou mateřské postavy, s někým, kdo o ně mateřsky pečuje), ve vztahu, jenž oběma skýtá uspokojení a je jim zdrojem radosti.“

John Bowlby, 1951

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce Mgr. Petra Macka, Ph.D. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 20. 6. 2022

.....

Poděkování

Děkuji Mgr. Petru Mackovi, Ph.D. za celé provázení mým studiem a hlavně za pomoc při vznikaní mé bakalářské práce. Jeho odborné vedení, laskavost a přínosné rady mi ji pomohly úspěšně dokončit.

Anotace

Pilařová, Eva. Fenomén mateřství v České republice v 21. století. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2022, 56 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se bude věnovat fenoménu mateřství a analýze jeho současné podoby v České republice. Bude vycházet z přístupů psychologické antropologie a zkoumat mateřství jako kulturní fenomén v kontextu současné společnosti. Práce se proto bude zabývat především rolí, kterou mateřství hraje v současné společnosti a kultuře. Zaměří se na to, jaká jsou společenská očekávání spojená s mateřstvím a co naopak od role matky očekává samotná žena. Bude se zabývat aspekty, které motivují ženu stát se matkou, a poukáže na změny, které mateřství ženě přináší v pracovním i rodinném životě. Práce zkoumá důvody, proč některé ženy vnímají mateřství jako přínos a jiné spíše jako životní zátěž. Pokusí se odpovědět na otázky: Jakou má žena motivaci stát se matkou? Co mateřství ženě dává a v čem ji omezuje? Jak se mění role ženy ve společnosti i v rodině a jak se mění uzpůsobení jejího volného času? Dotkne se i různých způsobů výchovy a celkového přístupu matek k dětem.

Klíčová slova: mateřství, role, rodina, psychologická antropologie, gender

Annotation

PILAŘOVÁ, Eva. *The phenomenon of motherhood in the Czech Republic in the 21st century*. Hradec Králové: Pedagogical Faculty, University of Hradec Králové, 2022, 56 pp. Bachelor Degree Thesis.

The bachelor thesis deals with the phenomenon of motherhood and the analysis of its current form in the Czech Republic. It is based on the approaches of psychological anthropology and examines motherhood as a cultural phenomenon in the context of contemporary society. Therefore the work focuses on the role that motherhood plays in present society and culture. It also focuses on what the social expectations associated with motherhood are and what the woman herself expects from the role of the mother. The work deals with the aspects that motivate a woman to become a mother and point out the changes that motherhood brings to a woman in work and family life. The thesis examines the reasons why some women perceive motherhood as a benefit and others more as a burden of life. It also tries to answer the questions: What is the woman's motivation to become a mother? What does motherhood give a woman and how does it limit her? How is the role of a woman in society and in the family changing and how is the adjustment of her free time changing? The work also touches different ways of upbringing and the overall approach of mothers to children.

Keywords: motherhood, role, family, psychological anthropology, gender

Obsah

1.	Úvod.....	9
2.	Teoretická východiska	11
2.1	Psychologická antropologie.....	12
2.2	Gender	13
3.	Historie – rodina, mateřství a výchova	16
3.1	Demografická revoluce	16
3.2	Rodina v 19. století.....	17
3.3	Přechod k moderní rodině	19
4.	Moderní rodina.....	20
4.1	Sňatky a rozvodovost	22
4.2	Vliv rodiny na socializaci dítěte	24
4.3	Výchova a vliv na budoucí život dítěte	26
4.4	Rodina a její hodnoty.....	30
5.	Vliv rodinné politiky na mateřství	32
5.1	Moderní trendy	35
5.2	Vliv vzdělání na porodnost a celkový počet dětí.....	36
6.	Mateřství	39
6.1	Přístupy k mateřství – matky a děti	39
6.2	Mateřství – očekávání a motivace	42
6.3	Plánování mateřství	44
6.4	Konflikt rolí – žena versus mateřství.....	47
6.5	Ženská a mužská role, konflikty mezi partnery.....	49
6.6	Postavení ve společnosti, rodině a profesní život.....	50
7.	Závěr	53
8.	Seznam použitých zdrojů	55
8.1	Bibliografie.....	55
8.2	Internetové zdroje.....	56

1. Úvod

Mateřství patří mezi nejdůležitější etapy lidského života. Žena je bytost, která může darovat život a měla by si být vědoma svého daru a své výjimečnosti. Narozením dítěte vchází partnerský vztah do nové etapy, proměňuje se a novorozeně vnáší do nově vzniklé rodiny mnoho nových prožitků a povinností. V moderní společnosti je mateřství spojeno s mnoha dalšími problematikami, které musí rodiče řešit.

V této bakalářské práci se budu zabývat fenoménem mateřství a všemi úskalími i radostmi s ním spojenými, a to zejména současnými proměnami mateřství v České republice. Toto téma je důležité hlavně z pohledu moderní doby, kdy současným stylem života dochází k rozpadu tradičních hodnot a celkově je ohrožená stabilita rodiny. Zároveň se ale otevírají nové možnosti týkající se emancipace a větší svobody. Tímto napětím se pokusím zabývat a analyzuji současnou podobu mateřství. Zaměřím se na faktické údaje a shrnu hrozby současnosti.

Hlavním cílem práce je sledovat napětí mezi možnostmi, které se otevírají v moderní době ve spojení s mateřstvím a zároveň ztrátou stability, kterou měly ženy v tradiční roli matky. Emancipace sice ženám přináší dostatečnou autonomii a svobodu, ale zároveň moderní doba rozrušuje tradiční vzorce a přináší ženám mnoho úskalí. Zaměřím se proto na hrozby i přínosy dnešního moderního přístupu k mateřství a rodině.

Práce se skládá z pěti hlavních kapitol. V první kapitole se budu věnovat mateřství hlavně z pohledu psychologické antropologie i transkulturní perspektivy. Budu zkoumat otázku statusu a role a neopomenu ani genderové rozdíly, které jsou v naší moderní době velmi diskutovaným tématem. Zaměřím se také na vztah mezi matkou a dítětem, jak se žena učí nové roli matky a jak kultura působí na vývoj dítěte.

Druhá kapitola shrnuje historii vývoje rodiny a mateřství s důrazem na moderní dobu. Popisuje, jak se v čase měnila podoba rodiny a přibližuje i postavení žen ve společnosti. Věnuji se zde hlavně období průmyslové revoluce, která přináší do rodin mnoho změn. Neopomenu ani demografickou revoluci, která zásadně mění chování obyvatel v období osmnáctého a devatenáctého století.

Problémům moderní rodiny se věnuje třetí kapitola. Řeší, jak dnešní životní styl oddaluje uzavírání sňatků, ovlivňuje plánování rodičovství a zvyšuje nestabilitu partnerství. Věnuje se také vysoké rozvodovosti, která v dvacátém prvním století narostla k alarmujícím číslům. S tím úzce souvisí konflikty a problémy, které vyvstávají zejména u dětí z rozvedených rodin. Kapitola se zaměřuje i na odlišnosti výchovy v různých

prostředích a nezbytné citové vazby v rodinách, které mají vliv na budoucí vývoj dítěte. Sleduje vliv rodiny na socializaci dítěte, a zkoumá celkové hodnoty rodiny.

Čtvrtá kapitola je věnována rodinné politice, která ženám na mateřské dovolené a následně při nástupu do práce není úplně nakloněna. Studuje problémy, které ženám nastávají při návratu do zaměstnání i jak nastavení rodinné politiky v České republice ovlivňuje rozhodování o celkovém počtu dětí. Zkoumám zde i skutečnost, jak vzdělání působí na plánování rodičovství.

Poslední kapitola s názvem Mateřství se věnuje různým přístupům žen k mateřské roli i nepostradatelnému citovému poutu mezi matkou a dítětem. Silná vazba mezi nimi vzniká většinou ještě před narozením. Zaměřím se na aspekty, které motivují ženu stát se matkou, a budu zkoumat změny, které mateřství ženě přináší, jak v rodinném, tak pracovním životě. Dalším zkoumaným tématem bude, co žena od mateřství očekává a také co od ní naopak očekává společnost a její okolí. S tím souvisí i problematika sladování rodinného a pracovního života, která nezřídka vnáší konflikty mezi partnery.

2. Teoretická východiska

V této kapitole se budu věnovat teoretickým východiskům mateřství. Stručně shrnu, co si představit pod pojmem maternita a také zmíním několik faktů o průběhu těhotenství a době po porodu. Dotknu se i otázky statusu, role a zejména, jak individuální přístup ovlivňuje vývoj jedince. Zaměřím se na vztah mezi matkou a dítětem z pohledu psychologické antropologie. Důležité jsou i genderové rozdíly, které jsou dnes ústředním tématem antropologického výzkumu. Na konci kapitoly rozeberu situace, které mateřství přináší v běžném denním životě.

Pojem maternita neboli mateřství zahrnuje proces, kterým žena prochází po otěhotnění.¹ To ještě ovšem neznamená, že v roli matky bude také fungovat. Děti matek, které se o své děti nestarají, končí v dětských domovech, pěstounských péčích, jsou adoptované, nebo se o ně starají jejich příbuzní. Pro dítě je rozhodně důležitá ta osoba, která o něho pečuje a dává mu svoji lásku. Rodičovství máme tendenci vnímat jako přirozený akt, nicméně je podmíněno lidskou volbou. Zákon o rodině, zákon č. 94/1963 Sb. §50a, jasně definuje: „*Matkou dítěte je žena, která dítě porodila.*“, tudíž i v případě oplodněného darovaného vajíčka jsou jakékoli pochybnosti o maternitě vyloučeny.²

Matka už si v době těhotenství vytváří k plodu vztah, který se individualizuje. Tvoří si vazbu ke svému konkrétnímu dítěti. Zároveň je dokázáno, že plod v děloze vnímá a je ovlivněn prožíváním a pocity matky a vše se významně odráží v jeho dalším citovém vývoji. Role nastávajícího otce také není zanedbatelná, neboť výzkumy dokazují, že mužovy city k ženě a nenarozenému dítěti jsou jedním z nejvýznamnějších činitelů pro úspěšnost těhotenství.³

Důležitým faktem je, že až narozením prvního dítěte se z lidského páru stává rodina. Rodičovství a mateřství bylo v tradiční společnosti tou nejpřirozenější věcí, ovšem dnes je zejména pro ženy mateřství aktem vědomé volby. Přináší to své kladné stránky,

---

¹ Pozn. aut.: Maternita je nezpochybnitelná. Žena, která dítě porodí, je jeho matkou.

² Srov. SKUPNIK, J. *Antropologie příbuzenství*. Praha: SLON, 2010, s. 38 - 44

³ Srov. MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 1999, s. 14 - 15

ale zároveň se z rodičovství vytrácí řada jistot a soudobá sociologie rodiny se zamýšlí nad jeho nesamozřejmostí.⁴

2.1 Psychologická antropologie

Psychologická antropologie se zaměřuje na studium procesů vnímání a myšlení v konkrétním kulturním kontextu. Zaměřuje se především na výzkum vztahů osobnosti a kultury, zejména enkulturaci, socializaci, ale i lidské chování, prožívání a vztahy mezi osobnostmi a výchovou dětí v různých kulturách. Rozmanitost světových kultur je pro antropology důkazem, že odlišnosti v lidském chování jsou výsledkem enkulturace a výchovy. Pro moji práci je psychologická antropologie vhodná právě z důvodu důležitosti mezilidských vztahů, výchovy v rodině a v neposlední řadě vytvoření silného citového pouta již u malých dětí.⁵

Psychologická antropologie se snaží porozumět dopadu kultur na citový vývoj dítěte a zkoumá podobnosti a rozdílnosti ve výchově. Je nutné také zmínit, že kultura je dětem předávána právě způsobem chování jejich rodičů, což následně odlišuje jednotlivé společnosti a kultury svými specifickými zvyklostmi. V jednotlivých kulturách existuje ve způsobu výchovy dětí velmi mnoho kulturních odlišností. Liší se nejen v individuálním přístupu vštěpování různých návyků, ale i fyzickým kontaktem a mírou přísnosti a přístupu k dětem. Ve vztahu mezi matkou a dítětem velmi záleží na fyzickém kontaktu, neboť toto specifikum nese odlišnosti v charakterových vlastnostech osobností. Zážitky z raného dětství jsou velmi důležité pro rozvoj a formování osobnosti. Pokud bych se pozastavila nad otázkou statusu a role, je rozhodně důležitý vztah mezi společenskými očekáváními a skutečným chováním. Každý člověk je svým způsobem jedinečný, má svoji osobní a veřejnou stránku a nachází se v různých postaveních, ze kterých vyplývají povinnosti, ale také práva. Vzhledem k mnoha různým postavením máme v životě i mnoho různých rolí a každý se k těm svým staví specificky. Zde bych uvedla příklad malého dítěte, které má svůj pohlavní status. Již od útlého dětství ke svým potomkům rodiče přistupují odlišně v návaznosti na pohlaví. Aniž by si to uvědomovali, chovají se rozdílně ke svým synům a dcerám.⁶

---

⁴ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006, s. 18 - 19

⁵ Srov. SOUKUP, V. *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha: Portál, s.r.o., 2000, s. 79 - 81

⁶ Srov. MURPHY, R. F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON, 2008, s. 51 - 52, 58 - 63

Mezi ženou a dítětem vzniká už v těhotenství základní vazba, která musí být chráněna. Novorozenec je velmi křehký a závislý na své matce a systému společenské ochrany. Nyní existuje univerzálně legitimní uspořádání malé rodiny a párového manželství, jež tuto funkci plní.⁷ Mnozí sociální vědci nesouhlasí s tvrzením, že lidé mají děti, protože jsou k tomu vedeni mateřským instinktem. Tvrdí, že mužské a ženské role jsou pouhým naučeným chováním a vše si osvojujeme během procesu socializace.⁸

Žena je biologicky předurčená k mateřství, což ji obdařuje schopností otěhotnět a porodit dítě. V tomto se podstatně liší od muže, který takovou schopnost nemá. Status mateřství se přirozeně stanovuje porozením dítěte. Mateřství je základním posláním žen a naplněním smyslu jejich života. Když se žena stane matkou, přináší ji to zcela novou funkci a nové pracovní povinnosti. Pokud žena reaguje na požadavky narozeného dítěte, vstupuje s ním do vztahu a stává se matkou. Této nové roli se žena musí postupně naučit. V momentě, kdy si z porodnice odnáší v náručí novorozeně, probouzí se v ní zodpovědnost, a starost o miminko se stává pravidelnou každodenní činností. Žena se o dítě stará, vychovává ho a dává mu lásku. K tomu, aby se žena stala matkou, nestačí pouze biologické předurčení, ale také převzetí zodpovědnosti a starostlivosti. V neposlední řadě jde také o pěstování si vztahu s dítětem. Na rozdíl od těhotenství a porodu, kde je žena nezastupitelná, v ostatních činnostech péče o dítě může stejně dobře fungovat i muž. V dnešní době je čím dál častější, že se rodiče v péči o dítě střídají, nebo se jí i ujímá muž. Každopádně ale spíše platí, že muž je stále ve větší míře brán za živitele rodiny a ženě náleží starost o děti a domácnost.⁹

2.2 Gender

Ráda bych se zastavila nad otázkou genderových rozdílů, které byly relativně dlouho opomíjeny. Biologické rozdíly mezi mužem a ženou v různých kulturách jsou víceméně konstantní, ale pokud se zaměříme na genderové rozdíly, zjišťujeme, že obsah pojetí mužský/ženský je velmi ovlivněn kulturní determinací a tudíž je v různých kulturách

---

⁷ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*. Brno: Blok, 1990, s. 139

⁸ Srov. RABUŠIČ, L. *Kde ty všechny děti jsou?*. Praha: SLON, 2001, s. 151

⁹ Srov. HANÁKOVÁ P., HECZKOVÁ L., KALIVODOVÁ E. *V bludném kruhu*. Praha: SLON, 2006, s. 420-421

vysoce variabilní.¹⁰ Ve všech společnostech všeobecně platí, že moc je rozdělená nerovnoměrně. Nyní jsou genderové rozdíly již ústředním tématem antropologického výzkumu, protože genderová identita patří k nejdůležitějším základům osobní identity. Gender lze nejlépe studovat jako vztah a nelze o něm vynášet obecné soudy, neboť v každé společnosti jsou vztahy mezi muži a ženami nahlíženy odlišně. Úplně jinak bude diskriminaci a bezmoc vnímat moderní Evropanka a žena z tradiční společnosti. Gender není přirozený, ale sociálně podmíněný, což je dané velkou kulturní rozmanitostí, proto se dnes antropologové zaměřují na vztahy mezi interpretací mužství a ženství.¹¹ Za kategorií genderu bychom mohli hledat kulturní a sociální konstrukty připisované ženám a mužům. Můžeme zkoumat jejich legitimitu a zároveň rozdíly.¹²

Pokud bych se na gender zaměřila z pohledu západní společnosti, lze konstatovat, že zde stále přetrvává takový model výchovy, ve kterém už i velmi malí chlapci jsou vedeni k síle, průbojnosti a agresivitě, místo aby je zkušenost vedla k lásce, úctě a něžnosti. Děvčatům jsou zase předkládány panenky a připravují je na mateřskou roli. Naše společnost je organizována na základě rozdílů mezi ženou a mužem, tudíž se stále objevují rozdíly. Dokud se nezmění celkový přístup a vnímání zženštilých a typicky mužských vlastností jako lidských, nelze očekávat změnu. Lidské bytosti jsou mnohem více determinované genderově diferencovanou výchovou, než jsou ochotny si přiznat. Dítě se většinou identifikuje s dominantnějším rodičem, ale velkou roli k identifikaci pro určení genderových rolí hraje i vřelý a láskyplný vztah mezi dítětem a rodičem. Kultura, ve které žijeme, je velmi důležitým faktorem při výchově malých dětí. Pohlaví nás už od útlého věku zařazuje do rozdílných pozic. Naše role nám jsou předem dané na základě nějakého obecného zákona. Každá kultura k tomu přistupuje naprosto odlišně, existují velké rozdíly a přitom každému společenství přijde rozdělení jejich rolí naprosto přirozené.¹³

Od okamžiku, kdy se člověk narodí, jeho chování a zvyky se formují podle té kultury, ve které žije. Každá je svým způsobem specifická a již malé dítě je předurčeno k chování

---

¹⁰ Srov. VĚŠÍNOVÁ, E., MAŘÍKOVÁ, H. *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open society fund, 1999, s. 59

¹¹ Srov. ERIKSEN, T. H. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál, s.r.o., 2008, s. 157 - 159

¹² Srov. LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 6

¹³ Srov. OAKLEYOVÁ, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, s.r.o., 2000, s. 120, 137-138, 157-158

stanoveném jeho kulturou. Člověk vždy svou skupinu považoval za jedinečnou a již v nejstarších dobách lidé dělali rozdíly mezi příslušníky z vlastní skupiny a těmi mimo ni. Moderní člověk je svým způsobem omluven, protože pokračuje v dlouhověké tradici.

Jak píše Eriksen: *“Vztah mezi kulturou a společností lze popsat následovně: Kultura se vztahuje k získaným, kognitivním a symbolickým aspektům existence, zatímco společnost se vztahuje ke společenské organizaci lidského života, k modelům interakce a k mocenským vztahům.”*¹⁴

Pokud se zaměříme na rozdílnost mezi muži a ženami, je důležité si uvědomit, že vnímáme svět v dialektických protikladech, které se snažíme vyřešit. Člověk je charakterizován konfliktovostí, vše se odráží ve vztahu muže a ženy, což v psychologickém pojetí evokuje konflikty spojovat s mužskostí, či ženskostí.¹⁵ Rozdíly mezi mužem a ženou z genderového hlediska jsou podmíněny především kulturně, sociálně a historicky. Gender reálně ovlivňuje vlastnosti a postoje jednotlivců, z čehož nám vyplývá typicky ženské a mužské chování, které ovšem není univerzální, protože je ovlivněno místem a časem svého vzniku. Je nutné si přiznat, že gender je mocnější než pohlaví, vyvíjí na nás tlak a ovlivňuje náš každodenní život.¹⁶ Pokud chceme pochopit lidské chování, musíme zkoumat skupinu a jevy s ní spojené. Různorodost všech kultur je obrovská a moudrost spočívá právě v toleranci vůči jejich rozdílnostem.

---

¹⁴ ERIKSEN, T. H. *Sociální a kulturní antropologier*. Praha: Portál, s.r.o., 2008, s. 14

¹⁵ Srov. PONĚŠICKÝ, J. *Fenomén ženství a mužství*. Praha: Triton s.r.o., 2004, s. 30 - 31

¹⁶ Srov. MAŘÍKOVÁ, H. (Ed.). *Proměny současné české rodiny*. Praha: SLON, 2000, s. 11 - 12

3. Historie – rodina, mateřství a výchova

Tato kapitola vypovídá o historii rodiny, a jak se v čase měnila její podoba s důrazem na moderní dobu. Popisuje také postavení žen během průmyslové revoluce, míru porodnosti, úmrtnosti a problém bezdětnosti. Věnuji se zde také významu role matky, svobodnému výběru životního partnera a jak se měnily vztahy v rodině. Důležité je také zmínit postupnou změnu ve vzdělávání dívek a žen a rozdílnost životního stylu v různých sociálních vrstvách.

3.1 Demografická revoluce

Ve středověké a raně novověké Evropě byla relativně vysoká míra porodnosti a úmrtnosti. Demografické chování obyvatel Evropy se mění v průběhu osmnáctého a devatenáctého století. V industriálním období se při zachování vysoké míry porodnosti snižovala úmrtnost dětí, naopak se zvyšuje věk, kterého se lidé dožívají. Začínají se projevovat první pokusy o plánované rodičovství, což do této doby bylo neznámým jevem. Děti byly pro rodinu nejen bohatstvím, ale i pracovní silou.¹⁷ V této době rostla velikost rodiny, protože děti těžce pracovaly a zlepšovaly tak ekonomickou situaci v rodině. Později byly děti z práce vyloučeny a očekávalo se jejich vzdělávání ve školách. Snížil se tedy jejich přínos pro hospodaření domácnosti. S důsledkem modernizace a urbanizace přichází demografická revoluce. Naše moderní doba drží míru porodnosti a úmrtnosti na nízké úrovni.¹⁸ Průmyslová revoluce sice všeobecně zvedla životní úroveň, ale na rodinu a postavení žen měla zásadní dopad. Oddělilo se bydliště a pracoviště a mnoho žen se stalo závislými na zaměstnání mužů.¹⁹

Rodina zásadně změnila podobu, nejvíce změn přichází ve vztazích mezi mužem a ženou a rodiči a dětmi. Muž se ocitá ve funkci živitele rodiny a žena má své místo v domácnosti. Pracovaly i ženy v dobře situovaných rodinách, ať už ve městě či na venkově. Jejich práce spočívala v dohlížení na děti, na služebnictvo, chodily nakupovat, staraly se o zahradu, o oblečení, organizovaly práci v kuchyni a další činnosti. Tato práce byla většinou celodenní, neplacená a ani nebyla považována za produktivní.

---

¹⁷ Srov. LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 109

¹⁸ Srov. GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*. Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 145, 160

¹⁹ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 1999, s. 151

Od žen se samozřejmě také očekávalo, že budou vlídné na své muže a nebudou je zbytečně obtěžovat svými malichernými starostmi. Práce ženy v domácnosti nebyla stejně jako dnes doceněná a vyšla na povrch až teprve v momentě, kdy ji žena nemohla vykonávat. Nutno zmínit, že k uklízení domácnosti byly vedeny děvčátka již od útlého věku.²⁰

3.2 Rodina v 19. století

V české historiografii najdeme zmínku hlavně o ženách z vyšších společenských vrstev, nebo jakkoli významných či úspěšných žen, které zasáhly do světa mužů. O méně urozených ženách se více dozvídáme až od devatenáctého století, a to hlavně o ženách z měšťanských rodin. Venkovským ženám se pozornost nevěnovala téměř vůbec. Venkovský lid se zkoumal spíše jako celek v oblasti zatížení poddaných robotami a berněmi, studoval se právní rámec i přírodní katastrofy a epidemie, které ovlivňovaly úmrtnost a s tím následně spojený pokles sňatečnosti a porodnosti. Tyto demografické jevy byly stále více zkoumány, jak z hlediska denní každodennosti, ale hlavně z důvodu proniknutí do oblasti kulturních vzorců, typů a mentality.²¹

V tradiční rodině byl výběr manželského partnera v rukou rodičů nastávajícího páru. Výběr byl podmíněný hlavně společenským postavením rodiny, majetkem a kulturním habitem.²² Sňatek ve většině případů nebyl záležitostí citů a spočíval ve spolupráci a porozumění. Od ženy se očekávalo, že bude plně oddaná svému muži a bude si ho náležitě vážit. Cílem a naplněním manželství však byly děti, což se v těchto dobách považovalo za samozřejmé. Rodilo se mnohem více dětí, ale ne všem se podařilo dožít dospělosti. Tyto smutné okamžiky rodiče vnímali jako projev boží vůle a odevzdaně ji přijímali. V případech neplodnosti páru se pokoušeli o různé léčby, ale vzhledem k velmi silné víře v pokrevní pouto se tento problém adopcí řešil jen velmi zřídka. Mateřství bylo v devatenáctém století téměř svátostí, proto se na bezdětné ženy pohlíželo s jistým

---

²⁰ Srov. LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 71, 122

²¹ Srov. ČADKOVÁ, K., LENDEROVÁ, M., STRÁNÍKOVÁ, J. (edd.). *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajištění historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 125 - 131

²² Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006, s. 21

opovržením. Úmrtnost evropských rodiček byla ale v devatenáctém století hodně vysoká, pohybovala se okolo deseti procent.²³

Pokud bych se dotknula problematiky bezdětnosti, rozhodně není toto téma pouze jevem moderní doby. V období mezi šestnáctým a devatenáctým stoletím se podle demografických odhadů počet bezdětných žen v Evropě přiblížil k dvaceti procentům. Mělo to ovšem jiný důvod než v dnešní moderní době, a to, že mnoho žen a mužů nebylo sezdáno, z čehož pramenila nedobrovolná bezdětnost.²⁴

Role žen byla v různých sociálních vrstvách odlišná, ale základní role matky byla oceňována trvale ze všech nejvíc pro zajištění potomstva. Patřila do součástí funkce rodiny a hodnota rodiny spočívala převážně v zajištění. Rodina byla řízena patriarchálně dle tradic a sňatky se uskutečňovaly hlavně uvnitř sociálních skupin. Za ženu a děti zodpovídal muž a žena musela respektovat jeho rozhodnutí. Jen zvolna se prosazovaly názory o rovnosti a teprve až s rozvojem industriální společnosti se začínají měnit vzory rodinného chování. Největší změny přicházejí v poklesu porodnosti, ale také snaha o vzdělávání dívek. Nicméně až do konce devatenáctého století byly dívky připravovány na roli hospodyně, teprve až na přelomu století mohly získat i vyšší vzdělání. V dolních vrstvách, které tvořily většinu populace, byla situace trochu jiná. Žena byla považována hlavně za pracovní sílu, neboť většina rodin zápasila o holé přežití. Role matky byla sice uznávána, ale musela být upřednostněna práce pro obživu. Do textilních továren byly na příležitostné práce vtahovány i malé děti už od deseti let. Dívky se od dětství vedly hlavně k pracovní pili, takže se roli hospodyně učily až v dospělosti. K rozšiřování ženských profesí docházelo s nárůstem vzdělávání dívek ve školách. Po první světové válce došlo k obecnému výraznému navýšení ve výdělečné činnosti žen a vysokoškolsky vzdělaná žena se v této době stává novým fenoménem. Zásadní změnu přináší ústava Československé republiky v roce 1918, která zavádí zrovnoprávnění mužů a žen.²⁵

---

²³ Srov. LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě: Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 75, 105 – 106, 113

²⁴ Srov. RABUŠIČ, L. *Kde ty všechny děti jsou?*. Praha: SLON, 2001, s. 151

²⁵ Srov. ČADKOVÁ, K., LENDEROVÁ, M., STRÁNÍKOVÁ, J. (edd.). *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajištění historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 209 – 212, 373 - 378

3.3 Přejchod k moderní rodině

K dnešnímu pojetí rodiny rozhodně přispěl nástup industriální epochy. Rodina je dnes v naší společnosti nukleární a často se vyskytují i nesezdaná soužití, kde partneři vychovávají děti bez uzavření sňatku. Toto společné soužití lze označit jako kohabitaci. Lidé jsou dnes více tolerantní k těmto formám nesezdaného soužití, ke svobodnému mateřství i k homosexualitě. Běžná je vysoká mobilita a rodina se většinou vyznačuje silnou citovou vazbou. Rodina a manželství byla v minulém století stavěna na vrchol společenské hodnoty.²⁶ Rodina celkově patří ke stabilizujícímu prvku společnosti, brání společenský systém před zhrucením a chaosem a je pro člověka kotvou jistoty. Ovšem v momentě, kdy lidé přestávají plnit své rodinné závazky, začíná společnost ztrácet svoji sílu. Toto poselství dodržování pravidel rodinného života nesou i nejstarší posvátné židovské knihy.²⁷

Dějiny rodiny v západní historiografii byly badateli v různých obdobích popisovány odlišně. Nejprve byl zájem o sociální dějiny, poté přemýšlení o dějinách rodiny ovlivňuje rozvoj nových kulturních dějin. Rodina byla zkoumána po demografické stránce i jako ekonomická jednotka. Další výzkumy se týkaly historickoantropologických přístupů. Rodina byla vnímána jako síť symbolů a významů, bylo analyzováno rodinné chování. Eduard Maur upozorňuje, že v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století se dějinám rodiny věnovali převážně etnografové. Po roce 1989 nastal o tuto problematiku větší zájem. Při studiu proměn rodiny v dějinách se musíme soustředit nejen na změny ve strukturách, ale i ve významech. Jak člověk rodinu chápe, jaké ji dává významy, jak prožívá rodinné vztahy. Touto cestou by se dalo porozumět, jak je rodina chápána, jaké významy jsou s ní spojovány a jak je vnímána její role.²⁸

---

²⁶ Srov. HANÁKOVÁ, P., HECZKOVÁ, L., KALIVODOVÁ, E. *V bludném kruhu*. Praha: SLON, 2006, s. 237

²⁷ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006, s. 14 - 15

²⁸ Srov. ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, R., SOBOTKOVÁ, I., FILIPOWICZ, M., ZACHOVÁ, A., KOHOUTOVÁ, J., PETRŮ, M. *I rodina má svou paměť*. NLN – Nakladatelství Lidové noviny, 2018, s. 115 - 119

4. Moderní rodina

V této kapitole se věnuji největším problémům, které provází dnešní moderní rodinu. Zamyslím se nad tím, jak moderní životní styl ovlivňuje plánování mateřství, negativně působí na vztahy mezi partnery a v neposlední řadě i tlak společnosti a trhu práce na jednotlivce. Rozepíší se i o prožívání nové role, ve které se ocitají rodiče právě narozeného dítěte.

Základní podobnost mezi lidmi nám vymezuje kultura, ale paradoxně díky kultuře jsme natolik odlišní. Velké rozdíly jsou i v rámci místní kultury a ne všichni se s ní ztotožňují, porovnáme-li pak dvě různé kultury, odlišnosti jsou veliké. Při porovnání pojmu rodiny zjistíme, že v různých společnostech má naprosto odlišný význam. Je celkem běžné, že upřednostňujeme vlastní národ a kulturní hodnoty.²⁹

Rodina se v naší společnosti v posledních desetiletích významně proměnila. Nejvýraznější změny proběhly ve snížení počtu sňatků, nárůstu rozvodů a s tím spojený nárůst neúplných rodin, snížení porodnosti a v neposlední řadě nárůst zaměstnanosti žen.³⁰ Rozvoj speciálních institucí vyvlastnily rodině mnoho jejích tradičních funkcí, což ji ovšem vyděluje z komunity. Zde bych si opět položila otázku, zda svoboda a emancipace, které nám přináší moderní doba, nenarušují tradiční hodnoty a následně nevedou k rozpadu rodin. V poslední době rodinám zůstala už jen zábava, konzum a citové bezpečí. Mnoho lidí v ní hledá útočiště před uspěchaným světem.³¹ V pozdně moderní společnosti vzrůstá napětí ve vztazích mezi muži a ženami, což má za následek zvyšující se nestabilitu partnerství. Společnost na trhu práce preferuje svobodné, mobilní a bezdětné jedince bez závazků, kteří se mohou kdykoli přizpůsobit požadavkům trhu. To vše ovlivňuje partnerský a rodinný život a mnoho mladých lidí se vyhýbá závazkům, rodičovství a mnohdy neinvestuje ani do partnerství.³²

V České republice postupně přibývá domácností, ve kterých žijí lidé sami. Za posledních patnáct let se jejich podíl zvedl z necelých dvaceti čtyř procent na zhruba

---

²⁹ Srov. ERIKSEN, T. H. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál, s.r.o., 2008, s. 13 - 17

³⁰ Srov. DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 87

³¹ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006, s. 22

³² Srov. HAŠKOVÁ, H. (ed.), VOHLÍDALOVÁ, M., MAŘÍKOVÁ, H., DUDOVÁ, R., UHDE, Z., KŘÍŽKOVÁ, A., FORMÁNKOVÁ, L. *Vlastní cestou? Životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Praha: SLON, 2014, s. 19

třicet procent. Procento úplných rodin, které tvoří manželé či partneři s dětmi i bezdětní, naopak pokleslo.³³

V dnešní době mladí velmi dobře zvažují a přehodnocují, zda již jsou připraveni na rodičovskou roli. Narozením dítěte se mnoho mění a do partnerského vztahu vnáší dítě velké změny. Mění se vztah mezi partnery, mají odpovědnost za někoho dalšího, jak po citové, tak materiální stránce. Dítě rodičům také přináší pocit bezvýhradné a bezpodmínečné lásky, pocit společenské hodnoty a užitečnosti a přináší jim do života nové výhledy a hlediska. Reprodukce je rozhodně klíčovým životním procesem.³⁴ Máme snahu utvářet rodinu jako vztahovou strukturu. V dnešní rodině se matka s otcem zaměřují hlavně na výchovu dítěte. Přemýšlí, zda se v určitých situacích zachovali správně, zda poskytují dítěti dostatečný prostor pro jeho rozvoj a na druhou stranu se snaží najít rovnováhu ke stanovení nějakých pevných pravidel. Někdy jsou rodiče bezradní a neví, zda se ve věcech výchovy zachovali správně. Mají pocit, že jsou pod tlakem a někteří i vyhledávají pomoc odborníka nebo alespoň odbornou literaturu.³⁵

Jak píše Irena Sobotková: „Každý rodinný systém se skládá z několika subsystémů, z nichž nejpodstatnější je manželský (partnerský) subsystém, subsystém rodič-dítě a sourozenecký subsystém. Manželský subsystém je základní, hraje ústřední roli ve všech vývojových fázích životního cyklu rodiny. Není pochyb o tom, že celkový úspěch jakékoli rodiny závisí do značné míry na schopnosti ženy a muže vypracovat si dobře fungující vztah. Způsob, jakým manželé činí společná rozhodnutí, jak zvládají konflikt, jak plánují budoucnost rodiny, jak si vzájemně uspokojují potřebu jistoty a sexuální potřeby aj., je určitým modelem interakce a intimity mezi mužem a ženou, který ovlivňuje i vývoj dětí. Subsystém rodič-dítě vzniká okamžikem vzniku těhotenství u ženy a rozšiřuje hranice původního manželského systému. Příchod dítěte na svět znamená bohatou životní zkušenost, jednak radostnou, ale také to bývá období náchylné ke krizím.“³⁶

Moderní rodina už není patriarchální a na základě nového konceptu „zájem dítěte“ stát mnohem více zasahuje do rodiny. Pomáhá sice snížit závislost ženy na muži, dítěte

---

³³ Počet single domácností vzrostl. Úplných rodin naopak ubylo, zjistil ČSÚ. Dostupné z [Počet single domácností vzrostl. Úplných rodin naopak ubylo, zjistil ČSÚ - Novinky.cz](#), 15.5.2022

³⁴ Srov. GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M. *Psychologické aspekty změn v české společnosti*. Grada Publishing, a.s., 2011, s. 114

³⁵ Srov. DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 41

³⁶ SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, s.r.o., 2001, s. 25

na rodičích, ale zároveň tím snižuje autonomii rodiny. Již v devatenáctém století vyslovil Émile Durkheim myšlenku, že rodina prošla jakousi privatizací a socializací. Tuto myšlenku rozvinuli další badatelé, kteří charakterizují současnou rodinu především větší závislostí na státu, větší nezávislostí na okruhu příbuzných a také větší nezávislostí manželů na rodině. Mnohem větší pozornost je v nynější rodině také věnována vztahům mezi rodiči a dětmi.³⁷

V rodině stále velmi mocně trvá tradiční diferenciací genderových rolí. V dnešní industriální společnosti je rodina nejspíš nejméně demokratickou institucí v současnosti, z čimž jsou spojeny další nerovnosti. Genderová identita se v rodině zužuje, z čehož se mohou vyvinout i závažné problémy v podobě duševních chorob nebo poruch osobnosti. Nicméně studie věnující se vývoji rolí jednotlivých pohlaví v současnosti dokazují, že nedošlo k zásadnímu obratu. Většina změn nemá na tradiční vymezení genderových rolí vliv.³⁸

4.1 Sňatky a rozvodovost

Tato podkapitola pojednává o formě manželství a soužití, které je běžné v České republice. Věnuje se problematice uzavírání manželství, zvládnání nových rodičovských rolí při narození potomka a neopomine ani životní krize a s nimi spojenou rozvodovost.

Manželství je v naší kultuře spojení muže a ženy. Toto soužití se nazývá monogamie. Pouze velmi malý počet kultur ji pojímá jako jedinou akceptovatelnou formu manželství.³⁹ Každá společnost vnímá funkci manželství trochu jinak. Samotné manželství je jedním z mechanismů vytváření příbuzenských vazeb. Sňatky mezi blízkými příbuznými se objevovaly už ve starověku a byly uskutečňovány hlavně pro udržení majetku v rodině. V naší euroamerické kultuře je záležitostí hlavně pohlavního života a výchovy dětí.⁴⁰

Odhodlání vstoupit do manželství a mít děti je jedním z nejdůležitějších kroků v životě jednotlivce, ke kterému se každý musí rozhodnout sám. Ne každý má o svém budoucím životě jasné představy a pro mnohé tato rozhodnutí nejsou jednoduchá. Mnohdy jsou

---

³⁷ Srov. DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 9-19, 37

³⁸ Srov. OAKLEYOVÁ, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, s.r.o., 2000, s. 156

³⁹ Srov. SKUPNIK, J. *Antropologie příbuzenství*. Praha: SLON, 2010, s. 260

⁴⁰ Srov. BENEDICTOVA, R. *Kulturní vzorce*. Argo 1999, s. 45

mladí i pod tlakem rodiny, nicméně o partnerských vztazích svých dětí již rodiče nerozhodují. Dle názorů mladých lidí se ideální věk pro vstup do manželství nedá blíže určit, neboť rozložení se rozprostřelo mezi 20 až 35 lety věku.⁴¹ Instituce manželství má jedno z hlavních poslání produkovat a vychovávat děti.⁴²

V minulém století v České republice do manželství vstupovala převážná část populace. V padesáti letech věku zůstávalo svobodných jen mizivé procento mužů a žen. Vnější rámec uzavírání sňatků se změnil od počátku devadesátých let dvacátého století. Uzavírání sňatků klesá a navíc se posunuje do vyššího věku. Pokud bychom porovnali poměr svobodných mužů a žen v dvacátém prvním století, zjistíme, že se jejich počet blíží čtyřiceti procentům. Další pokles sňatečnosti je zapříčiněn také tím, že u rozvedených nebo ovdovělých nedochází k uzavírání nového manželství tak často.⁴³

Dalším obrovským nárůstem je rozvodovost, která se v dvacátém prvním století dostala až k téměř padesáti procentům. Dle statistik Českého statistického úřadu byla v roce 2000 míra rozvodovosti okolo čtyřiceti jedna procent a v roce 2010 vyšplhala až na padesát procent. Poté čísla pozvolna klesala, až se v roce 2020 přiblížila opět čtyřiceti jednomu procentu.⁴⁴ Je alarmující, že se rozvádí téměř každé druhé manželství. Pokud jsou v rodině nezletilé děti, dochází ke vzniku neúplných rodin. Vysoká úroveň rozvodovosti v České republice patří již tradičně k negativním charakteristikám demografického vývoje.⁴⁵ Dnes je stále běžnější, že se rodina rozpadne a dítě se ocitá v nové rodině, s novým matčíným partnerem, který má v některých případech také své děti. Obdobná situace může nastat i na straně otce. Děti, které zažijí tento rozpad rodiny, ho většinou berou jako běžnou věc a svou bezprostřední životní zkušenost. Otázkou je, zda a nakolik to ovlivní jejich budoucí život. Dle výzkumů je ale rozhodujícím faktorem spíše atmosféra v rodině, a zda spolu rozvedený pár je schopný v budoucnu řešit v klidu otázky ohledně dítěte.⁴⁶

---

⁴¹ Srov. FIALOVÁ, L., HAMPLOVÁ, D., KUČERA, M., VYMĚTALOVÁ, S. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: SLON, 2000, s. 61 - 62

⁴² Srov. ERIKSEN, T. H. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál, s.r.o., 2008, s. 140

⁴³ Srov. BURCIN, B., FIALOVÁ, L., RYCHTAŘÍKOVÁ, J. a kol. *Demografická situace České republiky*. Praha: SLON, 2010, s. 133 – 139

⁴⁴ Obyvatelstvo – roční časové řady, Graf 9 Rozvodovost v letech 1950–2020. Dostupné z [Obyvatelstvo - roční časové řady | ČSÚ \(czso.cz\)](https://www.czso.cz)

⁴⁵ Srov. BURCIN, B., FIALOVÁ, L., RYCHTAŘÍKOVÁ, J. a kol. *Demografická situace České republiky*. Praha: SLON, 2010, s. 149, 152

⁴⁶ Srov. DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 42, 48

Je velmi důležité, aby byly děti ušetřeny konfliktních vztahů, napjatých situací kolem rozvodů, ale také nedostatku lásky a porozumění. Tyto situace dětem rozhodně neprospívají a bohužel jich přibývá.⁴⁷ Nedostatečné uspokojování citových potřeb má na vývoj dítěte velmi negativní vliv. Některé děti od rodičů necítí dostatek lásky, zájmu a podpory. Nedostatek času a lásky věnované dětem se většinou vždy projeví a děti si tento „handicap“ nesou do dospělosti. Často se to stává po rozvodech, kdy se rodiče dítěti nedostatečně věnují. Rozvod rodičů má na dítě dopad téměř vždy. Při absenci času nebo láskyplné péče od rodičů jsou pro dítě velmi důležité kontakty ze strany jiných příbuzných. Pokud např. prarodiče dovedou vyplnit chybějící cit od rodičů, částečně vykompenzují „nedostatek lásky“.⁴⁸

Pokud se rodina rozpadne, nese to většinou vždy nějaké negativní dopady. Mnohé manželské nezdary pramení z nepřipravenosti na novou roli rodičů. Nezralost lidí, kteří ještě nejsou připraveni na manželství a rodičovství, poznáme zpravidla podle toho, že se nedovedou vzdát některých svých zálib, nejsou dostatečně zralí přijmout odpovědnost a dítě je pro ně životní komplikací a přítěží.⁴⁹

4.2 Vliv rodiny na socializaci dítěte

Tato kapitola pojednává zejména o socializaci dítěte, jak na nás již od útlého dětství působí kultura, výchova a veškeré podněty, které nás každodenně ovlivňují. V posledních desetiletích jsou to i různé instituce, které berou rodičům jejich výsady. Dotknu se i aktuálního tématu, jak dnešní děti hojně ovlivňují média a vrstevníci, kteří se pohybují v jeho blízkosti. V této oblasti má nezastupitelnou roli psychologická antropologie, která zkoumá vnímání a myšlení v konkrétním kulturním kontextu a snaží se porozumět dopadu kultur na citový vývoj dítěte.

Výchova nás vede k utváření vlastní identity a dítě se postupně identifikuje buď s muži, nebo ženami a vytváří si tak svoji genderovou roli. Kognitivní teorie přisuzuje

---

⁴⁷ Srov. ŠVAŘÍKOVÁ SLABÁKOVÁ, R., SOBOTKOVÁ, I. *Rodina a její paměť v nás*. Praha: TRITON –Stanislav Juhaňák, 2018, s. 103

⁴⁸ Srov. ŠVAŘÍKOVÁ SLABÁKOVÁ, R., SOBOTKOVÁ, I., FILIPOWICZ, M., ZACHOVÁ, A., KOHOUTOVÁ, J., PETRŮ, M. *I rodina má svou paměť*. NLN – Nakladatelství Lidové noviny, 2018, s. 37 - 38

⁴⁹ Srov. MATEJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 1999, s. 11

identifikování se s muži nebo ženami, jako se sociální skupinou, kognitivnímu vývoji dítěte a jeho schopnosti konceptualizovat.⁵⁰

Velmi cenným a důležitým výchovným prostředkem je časná interakce rodičů a dítěte. Skrze jejich výměnu podnětů, akcí a reakcí začíná vzájemné porozumění a soužití. V prvním roce života dítěte se jeho citové vazby soustřeďují hlavně kolem matky, resp. pečující osoby. Intelektovým vývojem se tyto vazby rozšiřují a dítě dospěje k představě domova a rodiny. Poznává vztahy v rodině, hlavně mezi matkou a otcem, což je podmínka pro uvědomění si své vlastní osoby, své svébytnosti a svého „já“. Z psychologických výzkumů víme, že k uvědomění vlastního „já“ potřebujeme nejen „ty“, ale ještě „on/ona“.⁵¹

V nynější době, kdy se zvyšují životní nároky kladené na jednotlivce i rodiny, se stále jeví problematičtější psychická odolnost, resp. *resilience*.⁵² I když už rodina není tolik sepjatá jako dříve, stále je nejvýznamnějším opěrným bodem a institucí socializace člověka. Dnes rodina funguje hlavně jako manželská, označována také názvem nukleární. Hlavní důraz je kladen na vztahy v úzkém kruhu rodinném a také rozvoj individuality každého člena rodiny. Osobnost se neustále rozvíjí, neboť odlišnosti se zvýrazňují a upevňují. Je evidentní, že dnešní rodina se už tolik nespolehá na pomoc širšího příbuzenstva.⁵³

V dnešní době je při socializaci dítěte postavení rodičů zatlačováno do pozadí, na dítě hojně působí vrstevnické skupiny, které jsou ovlivněny hromadnými sdělovacími prostředky. I veřejné instituce omezují autonomii rodičů a problematizuje se i socializace k ženské a mužské sociální roli. Tyto role procházejí velkou změnou, což mění i povahu rodiny.⁵⁴ Rodina poskytuje základ norem a hodnot, vede dítě ke společenskému životu a učí ho orientovat se ve světě symbolů. Dítě se učí respektovat požadavky rodičů a celkově se seznamuje s kulturními vzorci.⁵⁵

---

⁵⁰ Srov. OAKLEYOVÁ, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, s.r.o., 2000, s. 133, 136

⁵¹ Srov. MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 1999, s. 20, 37 - 38

⁵² Srov. ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, R., SOBOTKOVÁ, I., FILIPOWICZ, M., ZACHOVÁ, A., KOHOUTOVÁ, J., PETRŮ, M. *I rodina má svou paměť*. NLN – Nakladatelství Lidové noviny, 2018, s. 50

⁵³ Srov. DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 7-14

⁵⁴ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006. s. 19

⁵⁵ Srov. VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008, s. 50

Děti již od útlého věku procházejí procesem socializace. Musí se naučit různé dovednosti, znalosti, pravidla chování, osvojit si kategorie řeči a vědět, kdy a jak je použít. Socializací se přenášejí kulturní kategorie z jedné generace na druhou. Při zkoumání výchovy dětí lze odhalit, jak společnost postupně utváří formy chování a myšlení. V momentě, kdy se zapojíme do sociálního a kulturního světa, se v nás teprve vytváří opravdový člověk. Naše schopnosti jsou získané a veškeré chování má sociální původ.⁵⁶

Jak píše Gillernová, Kebza a Rymeš: „Často je potvrzována úloha rodiny v socializaci lidského jedince. Tím, že socializace představuje ucelený proces, který zahrnuje osvojování návyků, norem, rolí, hodnot i učení se různým činnostem, nabývá na významu právě to, že rodina je první socializační prostředí, ve kterém dítě uskutečňuje první sociální vazby, vztahy a interakce, kde se učí přijímat a projevovat lásku a sympatie, přijímat a realizovat požadavky ostatních členů rodinného společenství, přizpůsobovat se, ale také prosazovat své potřeby i zájmy.“⁵⁷

Tato kapitola pojednává hlavně o socializaci, ale dalo by se i diskutovat o tom, co člověka nejvíce ovlivňuje. Spor o lidskou přirozenost tu je již dlouhá léta a mnoho badatelů se snažilo zjistit, zda člověka ovlivňuje více biologický nebo kulturní determinismus. Jistá je rozhodně skutečnost, že člověk je společenský tvor, projevuje a uskutečňuje se ve vztazích, má svoji svébytnost a vlivem sociálního a kulturního světa se rozvíjí jeho lidská osobnost. Vše se odehrává v kulturním kontextu, proto lidskou osobnost můžeme vysvětlit pomocí sociálních činitelů. V jednotlivých kulturách existuje mnoho kulturních odlišností. Platí i tvrzení, že rodina je stále nejvýznamnější jednotkou při socializaci jedince.⁵⁸

4.3 Výchova a vliv na budoucí život dítěte

V této kapitole se budu věnovat výchově, odlišnostem v různých situacích, prostředích a rozdílnosti v jednotlivých rodinách. Kapitola pojednává také o vlivu výchovy na budoucí život dítěte, o důležitosti jednotnosti a důslednosti a v neposlední řadě i o citových vazbách v rodině, které jsou pro děti nepostradatelné.

---

⁵⁶ Srov. ERIKSEN T. H., *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál, s.r.o., 2008, s. 57 – 58, 82

⁵⁷ GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M. *Psychologické aspekty změn v české společnosti*. Grada Publishing, a.s., 2011, s. 121

⁵⁸ Srov. MURPHY, R. F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON, 2008. s. 23

Každá rodina je jedinečná a interakce mezi dětmi a dospělými je specifická v každé z nich. Cílem výchovy dítěte je dovést do dospělosti samostatného jedince, který se postará nejen o sebe, ale i svou budoucí rodinu a děti, popř. i o své rodiče.⁵⁹ Rodičovské postoje ovlivňují způsob, jak dítě vychováváme. Tyto postoje se vytvářejí ještě mnohem dříve, než žena otěhotní a pro život dítěte mají velký význam. Již během těhotenství dochází k jisté výchově miminka, neboť plod je s matkou v kontaktu jak fyzicky, tak psychicky. Ve výchově je důležitý vřelý citový vztah, dítě by mělo cítit, že je milováno a mělo by žít v láskyplném a pokud možno stálém prostředí. Pro dítě je ale také velmi podstatná jednotnost a důslednost. Vzhledem k tomu, že matka i otec jsou samostatné osobnosti se svými názory a postoji, často se stává, že ve výchově dochází k neshodám.⁶⁰

Výchova v rodině by se dala popsat jako celkové výchovné působení na dítě, je to vzájemná interakce a komunikace mezi všemi členy rodiny. Stejně výchovné postupy mohou mít v různých rodinách zcela odlišné účinky. Způsob výchovy může být i převzatý z tradice. Každý rodič má svou představu, co by svým dětem chtěl vštípit a podle těchto představ své potomky vychovává. Jedná se hlavně o rodinné hodnoty a s tím spojené předání rodinného poselství. Nejdůležitější jsou většinou rodinné vztahy, hodnoty a zázemí. Funkční rodina je zdrojem síly, můžeme z ní čerpat podporu a rozhodně slouží pro předávání rodinných hodnot. Každé dítě jinak reaguje na výchovný postup a také hodně záleží na stylu rodičovské výchovy. Někteří rodiče kladou na děti velké nároky a příliš nerespektují jejich potřeby a přání. Druhým extrémem jsou rodiče, kteří dítě zanedbávají, nepodporují ho v jeho rozvoji a někdy jsou k němu i citově chladní. Diana Baumrindová tuto problematiku rozpracovala, uskutečnila mnoho výzkumů a vymezila čtyři základní styly výchovy rodičů: autoritářský, autoritativní, shovívavý a odmítající. Je ale nutné poznamenat, že čas výrazně proměňuje vývoj rodičovských výchovných stylů. Ukazuje se, že děti, které rodiče omezovali, jsou více konformní, méně samostatné a mají nižší sebevědomí. Naopak děti asertivních rodičů jsou sociálně zdatnější, sebevědomější a kompetentnější, navíc své rodiče vnímají jako milující. Rodiče každopádně hrají velmi důležitou roli v socializačních a edukačních procesech, nicméně

---

⁵⁹ Srov. FIALOVÁ, L., HAMPLOVÁ, D., KUČERA, M., VYMĚTALOVÁ, S. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: SLON, 2000, s. 36

⁶⁰ Srov. MATEJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 1999, s. 10, 24

i ostatní dospělí, kteří pravidelně působí na dítě, mohou podpořit jeho zdravý rozvoj. Dítě potřebuje vytvoření pevného vztahu s dospělým, neboť mu to zajišťuje stabilitu.⁶¹

Dle psychologických výzkumů, dochází u dětí školního věku k tzv. rodičovskému chování, při kterém se již probouzejí první rodičovské postoje. Pro rozvíjení těchto postojů je tedy velmi žádoucí, aby se již děti setkávaly s malými dětmi, o které se mohou starat.⁶² Každá rodina má jiné hodnoty a normy. To, jak rodiče dítě vychovávají, ovlivňuje celý jeho život. Projeví se, kolik dostalo dítě lásky, jak byl přístup rodičů spravedlivý a v neposlední řadě i atmosféra v rodině a vztah rodičů má velmi velký vliv na úvahy a hodnocení již dospělého dítěte. Vzpomínky na dětství se během života mění a v každém období vnímá člověk minulost z jiného pohledu. Vzpomínky se dotýkají osobní identity člověka a dítě si vytváří subjektivní pohled na svou minulost. Pocit bezpečí pak spěje k vývoji sebedůvěry, posílení vlastní hodnoty a kompetence. Velmi důležitá je soudržnost, dobrá atmosféra v rodině, společné výlety a zážitky a v neposlední řadě výchova ke správným hodnotám jako jsou skromnost, čestnost, nesobeckost a poctivost.⁶³

Pro naši společnost výchova dětí představuje spíše povinnosti a mnoho rodičů v péči o ně vidí starosti. V mnoha případech se v naší kultuře také projevuje rodičovská hrdost a na dětech si rodiče často uplatňují svoji autoritu.⁶⁴ Z výzkumů rodičovských stylů výchovy na začátku dvacátého prvního století jsou největší změny v „demokratičtějších“ vztazích mezi rodiči a dětmi. Mnohem více jsou respektovány názory dětí, v některých otázkách má dokonce dítě rozhodující slovo. Rodiče se tím snaží podpořit odpovědnost dítěte za své chování a jednání a také jeho samostatnost. Mnoho rodičů je ale natolik vytiženo svou prací, že volí méně náročnou cestu – zajistí své děti po materiální stránce, ale nekladou požadavky, které by následně museli kontrolovat. Tato nedůslednost dětem rozhodně neprospívá. Svět je díky globalizaci otevřenější a lze čerpat inspiraci ve výchovných postupech i z jiných kultur.⁶⁵

---

⁶¹ Srov. GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M. *Psychologické aspekty změn v české společnosti*. Grada Publishing, a.s., 2011, s. 122 – 124, 132 – 134, 281 – 282

⁶² Srov. MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 1999, s. 73 - 74

⁶³ Srov. ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, R., SOBOTKOVÁ, I., FILIPOWICZ, M., ZACHOVÁ, A., KOHOUTOVÁ, J., PETRŮ, M. *I rodina má svou paměť*. NLN – Nakladatelství Lidové noviny, 2018, s. 41 – 42, 190

⁶⁴ Srov. BENEDICTOVA, R. *Kulturní vzorce*. Argo, 1999, s. 185

⁶⁵ Srov. GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M. *Psychologické aspekty změn v české společnosti*. Grada Publishing, a.s., 2011, s. 131

Dříve byla situace odlišná, děti byly více venku a hrály si ve větších skupinách. Ovšem v polovině devadesátých let dvacátého století přišla éra počítačů a komunikačních technologií. Dnes si mnoho dětí volně venku nehraje a jsou ochuzené o pocit z volnosti dětství a bezstarostných spontánních her. Stále více dětí tráví čas doma u počítačů, tabletů a telefonů. Jsou vázáni na techniku a internet. Hodnoty ve společnosti jsou mnohem více individualistické a materialistické a začínají být i problémem v komunikaci tváří v tvář.⁶⁶

Je dokázáno, že působení výchovy a rodinného prostředí na dítě a dospívajícího ovlivňuje, jak jedinec bude do budoucna vnímat obraz rodinného života jako celku. Vyvíjí se jeho představy o ideálním partnerovi, jak struktura vlastností, ale i celkový význam a přístup k rodinnému životu.⁶⁷ Z výzkumů sociální psychologie vyplývá, že výchova dětí může do manželství vnášet problémové situace a tím mohou děti narušit spokojené manželství.⁶⁸ Ve výchově je nejlepší, když je rodič k dítěti otevřený, akceptuje jeho přání a potřeby, podporuje ho v diskusi, ale mají zároveň nastavená společná pravidla, která dodržují a respektují. Je potřeba, aby na dítě byly kladeny požadavky a jasně byla stanovena pravidla, jak se tyto požadavky budou kontrolovat. To vytváří základní formy výchovného řízení v rodině. Kladené nároky a následná kontrola by měla být přiměřená.⁶⁹

Závěrem bych zmínila výrok Margaret Meadové, která tvrdila, že kultura, která zapuzuje děti, nemůže být dobrou kulturou a také, že odlišnosti v chování a charakteru jsou utvářené kulturními vzorci a z velké části naučené v dětství. Jde o kulturní determinismus, který zahrnuje individuální přístup vštěpování návyků, celkový přístup k dětem a týká se i fyzického kontaktu. Tyto kulturní vzorce formují dítě více než genetika.⁷⁰ K tomuto výroku bych ještě doplnila, že v posledních letech se do výchovy mnohem aktivněji zapojují otcové dětí a přinášejí do ní mnohé nepostradatelné přínosy a je velmi dobře, že se jich čím dál více aktivně podílí na výchově.

---

⁶⁶ Srov. ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, R., SOBOTKOVÁ, I., FILIPOWICZ, M., ZACHOVÁ, A., KOHOUTOVÁ, J., PETRŮ, M. *I rodina má svou paměť*. NLN – Nakladatelství Lidové noviny, 2018, s. 39 - 40

⁶⁷ Srov. FIALOVÁ, L., HAMPLOVÁ, D., KUČERA, M., VYMĚTALOVÁ, S. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: SLON, 2000, s. 113

⁶⁸ Srov. RABUŠIČ, L. *Kde ty všechny děti jsou?*. Praha: SLON, 2001, s. 168

⁶⁹ Srov. GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M. *Psychologické aspekty změn v české společnosti*. Grada Publishing, a.s., 2011, s. 125

⁷⁰ Srov. MEADOVÁ, M. *Pohlaví a temperament u tří primitivních společností*. Praha: SLON, 2010, s. 13

4.4 Rodina a její hodnoty

V této podkapitole se věnuji rodině a jejímu smyslu v našem životě. Zamýšlím se nad jejím významem, hodnotami i proměnami, které přináší moderní doba. Položím si otázku, jak moc je pro jedince důležitá a zda v posledních letech neztrácí svoji stabilitu.

Rodina byla vždy chápána jako základ sociálního života. Dnes je ovšem její pojem nejednoznačný a je možnost se zamyslet nad její existencí. Toto slovo užíváme velmi často, ale měli bychom si uvědomit, že označením „rodina“ pojmenováváme rozdílné jevy. Může označovat jak skupinu společně žijících lidí, kde ne všichni jsou příbuzní, tak i skupinu příbuzných, kteří spolu společnou domácnost nesdílí.⁷¹

Každá rodina má své rodinné hodnoty, ve kterých je zakódovaná informace, co je pro kterou rodinu důležité a co chce nadále předávat dalším generacím. Tyto hodnoty jsou v základu rodinné identity a každého člena orientují, jak správně žít, k čemu směřovat a jak se dívat na svět. Jsou stabilizačním prvkem rodiny, ale také se během generací mohou proměňovat. Pro každého člověka jsou to ukotvující prvky, které jsou klíčové pro jeho identitu. Skrývá se za nimi pochopení způsobu života rodiny a jejího pohledu na svět. Ve funkční rodině se její členové cítí dobře a jsou plně uspokojovány potřeby všech.⁷²

Rodina je pro člověka světem jeho suverénní kompetence a mezi základní práva kulturního člověka patří právo na rodinné soukromí. Normy správnosti rodinného chování se tradičně předávaly ústně, ale v posledních letech se vynořili profesionalizovaní odborníci. Máme poradce specializované na manželské, předmanželské poradenství, výchovné poradenství i odborníky na rozvody. S nástupem těchto odborníků si člověk není jistý, který problém ještě zvládne vyřešit sám a co už patří do rukou odborníků. Tradice už není spolehlivou oporou a vliv nejbližších pomalu ztrácí na váze.⁷³ Vzhledem ke změnám v chování generací v posledním století už nemůže být rodina považována za archetyp stability.⁷⁴

Z psychologického hlediska se dlouho nepřikládalo většímu významu prostředí, v němž člověk vyrůstá a žije. Přitom je rodina celoživotním primárním kontextem lidské

---

⁷¹ Srov. SKUPNIK, J. *Antropologie příbuzenství*. Praha: SLON, 2010, s. 287

⁷² Srov. ŠVAŘÍKOVÁ SLABÁKOVÁ, R., SOBOTKOVÁ, I. *Rodina a její paměť v nás*. Praha: TRITON – Stanislav Juhaňák, 2018, s. 261 – 262, 275

⁷³ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*. Brno: Blok, 1990, s. 9 - 12

⁷⁴ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006, s. 24

zkušenosti.⁷⁵ Studie ukázaly, že mezilidské vztahy jsou hlavním zdrojem pocitu spokojenosti. Nejdůležitější je rodina a přátelství. Významný faktor hraje i prožívání volného času a uspokojení z práce.⁷⁶

Kapitolu bych uzavřela citátem z knihy *Smysl člověka* od Jean Lacroix: „*Ve skutečnosti dává rodina především pocit klidu a oddechu, uklidnění a odpočinku, pocit místa, kde se hluk zvenčí tlumí, kde se člověk může vnitřně soustředit a zároveň se někomu otevřít, kde konečně ustává vyčerpávající napětí života činného a veřejného.*“⁷⁷

---

⁷⁵ Srov. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001, s. 9

⁷⁶ Srov. MOŽNÝ, I. *Česká společnost*. Praha: Portál, 2002, s. 15

⁷⁷ LACROIX, J. *Smysl člověka*. Praha: Vyšehrad, 1970. s. 34

5. Vliv rodinné politiky na mateřství

Jedna z nejvýznamnějších kapitol je o vlivu rodinné politiky na mateřství a na celkové přístupy k plánování rodičovství. Rozeberu zde běžné situace, které nastávají v momentě, kdy se žena po skončení rodičovské dovolené vrací do práce a řeší problémy s péčí o malé dítě. Zmíním se také o tom, jak vzdělání ovlivňuje celkový počet dětí.

Jak významný faktor hraje rodinná politika v procesu reprodukčního chování? Má rozhodně vliv na rozhodování o celkovém počtu dětí, neboť ženy často musí volit mezi kariérou a dalším dítětem. Naše rodinná politika ženám návrat do práce příliš neusnadňuje. V České republice nejsou rozšířeny částečné úvazky, nebo pružné pracovní doby, které by ženám usnadnily pozvolný návrat do pracovního procesu. Z výzkumů vyplývá, že skutečně existuje rozdíl mezi plánovaným a skutečně narozeným počtem dětí. Tato skutečnost se nejvíce projevuje u žen s vysokoškolským vzděláním, z čehož lze odvodit, že rodinná politika hraje v otázce nerealizované plodnosti poměrně silnou roli. V některých státech Evropy existují veřejné denní centra pro děti předškolního věku. Tato centra jsou bezplatná a umístění malých dětí v nich umožňuje matkám chodit do zaměstnání alespoň na částečný úvazek. Existuje zde i motivace zaměstnavatelů ze strany státu, aby zaměstnavatelé umožňovali participaci rodičů malých dětí na pracovním trhu. Např. ve Švédsku mají velkorysý systém rodičovské dovolené, nárok na šedesát dní placeného volna při péči o nemocné dítě a jejich rodinná politika je silně orientována na dosažení rovných příležitostí mužů a žen. V České republice jsou oproti jiným státům jen minimálně rozšířeny částečné pracovní úvazky, není rozvinutý státní systém péče o děti předškolního věku a peněžní dávky na mateřské dovolené jsou relativně nízké. Z provedeného výzkumu vyplývá, že pro téměř šedesát procent žen by bylo snadnější mít více dětí, pokud by jim rodinná politika byla nakloněnější.⁷⁸

V evropském srovnání patří Česká republika mezi země s největším dlouhodobým negativním vlivem mateřství na míru zaměstnanosti žen. Českých matek s dětmi do patnácti let je zaměstnáno pouze padesát devět procent. Pro srovnání, zaměstnanost stejně starých Čechů bez takto malých dětí, dosahuje sedmdesáti čtyř procent. Ještě na počátku devadesátých let dvacátého století se Česká republika vyznačovala vysokou

---

⁷⁸ Srov. HAMPLOVÁ, D., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., PIKÁLKOVÁ, S. *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2003, s. 98 – 102

zaměstnaností žen a účast dětí mladších tří let na předškolním vzdělávání a službách denní péče byla v poměru k ostatním zemím poměrně vysoká, nyní je nejnižší v Evropě. Po změně politického režimu v roce 1989 došlo v České republice, jako ve většině postkomunistických států, k příklonu k tradiční roli muže jako živitele rodiny. Také došlo ke změně k poklesu dostupnosti služeb péče o děti. Vláda též vyjádřila nižší míru podpory genderové rovnosti a malou snahu o zapojení matek s malými dětmi do zaměstnání. Všechny tyto okolnosti přispěly ke snižování účasti českých matek na trhu práce. Výzkumy ale zároveň ukázaly, že zájem veřejnosti o státní zařízení pro děti do tří let byl malý a naopak dlouhé rodičovské dovolené a finančním dávkám byla veřejnost nakloněna. Výše rodičovského příspěvku však neustále klesala a v roce 2003 klesla až k patnácti procentům průměrné mzdy, což naléhavě vyzývalo ke zvýšení. V roce 2004 došlo k prvnímu důležitému zvýšení a od roku 2007 bylo odsouhlaseno zdvojnásobení, aby částka rodičovského příspěvku odpovídala čtyřiceti procentům průměrné měsíční mzdy. O rok později došlo ke změně v systému rodičovské dovolené, což mělo umožnit rodičům její flexibilnější čerpání. Nicméně tato možnost zůstala spíše hypotetickou, neboť nabídka zařízení denní péče o malé děti významně přesahuje poptávku. Nastává zde problém, že ženy na rodičovské dovolené nemohou sladit současné nastavení rodinné politiky se svými potřebami a představami.⁷⁹

Vzhledem k tomu, že mnoho mužů nezvládne uživit rodinu pouze ze svého platu, rozhodně souhlasí s nástupem své ženy do zaměstnání. Žena se tedy zřejmě nestala pracující proto, aby si dokázala soběstačnost mužům, ale bude to spíše produkt průmyslového kapitalismu. V naší moderní vyspělé společnosti chodí muži i ženy do práce. Žena se již do domácnosti určitě nevrátí, ale žádá rovnost platových podmínek, příležitostí a stejnou úctu a ohled. Ženy si ke starostem o děti a domácnost přidaly ještě zaměstnání a často nemají dostatek času. Trpí pocitem provinilosti vůči svým dětem a zároveň se cítí pod tlakem všech svých povinností. Rozhodně má tato skutečnost i vliv na menší porodnost a větší nespokojenost v manželských a partnerských soužitích. Rozmáhá se i model rodin, kde si lidé raději pořídí luxusní vybavení než dalšího potomka.⁸⁰ V dnešní moderní době mají partneři možnost rodičovství účinně plánovat,

---

⁷⁹ Srov. HAŠKOVÁ, H. (ed.), VOHLÍDALOVÁ, M., MAŘÍKOVÁ, H., DUDOVÁ, R., UHDE, Z., KRÍŽKOVÁ, A., FORMÁNKOVÁ, L. *Vlastní cestou? Životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Praha: SLON, 2014, s. 185, Srov. BURCIN, B., FIALOVÁ, L., RYCHTAŘÍKOVÁ, J. a kol. *Demografická situace České republiky*. Praha: SLON, 2010, s. 174 - 176

⁸⁰ Srov. MURPHY, R. F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON, 2008, s. 72

což se promítlo do sociálního makroprostoru i dovnitř rodiny. Máme tu společnost s nízkou porodností, která je jiná její měnící se věkovou strukturou. To vše se odráží i do voličských hlasů, které ovlivňují politickou váhu a ekonomickou moc. Tím pádem se spíše prosazují zájmy svobodných, bezdětných a starých lidí, nežli rodin s malými dětmi, což vede k dalšímu poklesu porodnosti.⁸¹

Výzkumy jasně dokazují, že zejména matky s dětmi jsou na trhu práce znevýhodněny. Vykazují nárůst nezaměstnanosti, vyšší podíl práce na dobu určitou a i celkovou nižší míru zaměstnanosti. Aby zkombinovaly pracovní a rodinné potřeby, mají taková zaměstnání, která jim to umožní. Ale jejich snaha vše dobře zvládnout je často na úkor obnovení vlastních sil. Se svým způsobem života jsou dle výzkumů matky mnohem méně spokojené než otcové.⁸²

Dříve se na prosazování rovnoprávnosti žen nahlíželo jako na hrozbu, ale tyto změny měly i své podporovatele. Každopádně lze konstatovat, že v naší společnosti se práva mužů a žen téměř vyrovnaly. Otázkou však zůstává, zda tyto změny nevyvolaly společenský chaos a zda neklesá pocit osobního štěstí.⁸³

I když se v dvacátém prvním století mnoho změnilo, stále jsme se neposunuli k dokonalému sladování práce a rodinného života. Muž je stále tradičně chápán spíše v roli živitele rodiny a Česká republika tento tradiční model finančně zvýhodňuje. Jak už jsem zmínila, svou roli tu hraje i malá dostupnost zařízení denní péče o malé děti, nedostatek částečných úvazků i efekt nastavení dávkového a daňového systému, což matkám znemožňuje návrat do zaměstnání. Česká republika se tak řadí ke státům s nejdelsí mateřskou a rodičovskou dovolenou. Cílem státu by mělo být vytváření stabilního prostředí pro rodiny, což by mělo pozitivně ovlivnit vývoj úrovně plodnosti. Nejdůležitějším faktorem v České republice je rozhodně sladování zaměstnání a péče o rodinu. Klíčová je finanční podpora rodin a rozšíření služeb péče o předškolní děti. Je důležité zavádět nástroje rodinné politiky, které se budou vyznačovat rovným přístupem k mužům a ženám a také větší flexibilitou.⁸⁴

---

⁸¹ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006, s. 147

⁸² Srov. HAŠKOVÁ, H. (ed.), VOHLÍDALOVÁ, M., MAŘÍKOVÁ, H., DUDOVÁ, R., UHDE, Z., KRÍŽKOVÁ, A., FORMÁNKOVÁ, L. *Vlastní cestou? Životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Praha: SLON, 2014, s. 163 - 166

⁸³ Srov. OAKLEYOVÁ, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, s.r.o., 2000, s. 15, 19

⁸⁴ Srov. BURCIN, B., FIALOVÁ, L., RYCHTAŘÍKOVÁ, J. a kol. *Demografická situace České republiky*. Praha: SLON, 2010, s. 174 - 176

Mohlo by se zdát, že se dnešní rodina dostává do krize, ať už je to dané vysokou rozvodovostí, či nízkou porodností. Jedna z hlavních příčin tohoto neutěšeného stavu by mohla být ekonomická a sociální politika českého státu nastolená po roce 1989. Nicméně současné populační trendy jsou typické pro většinu moderních demokratických společností.⁸⁵

5.1 Moderní trendy

Tato kapitola se věnuje trendům, které jsou běžné v postmoderní společnosti. Nejdůležitější a také nejpalčivější problém je odkládání rodičovství a také je mnohem složitější situace při osamostatňování mladých lidí. Rozebírám zde tedy, jaké myšlenky a plány mají mladí muži a ženy předtím, než se rozhodnout zplodit dítě.

Dnes je trend odsouvat rodičovství na pozdější období, což se může promítnout ve snižování porodnosti. Někteří partneři už nechtějí měnit přijatý životní styl bez dětí, mají obavy ze zdravotních komplikací, nebo je překážkou kariéra. Vše souvisí se změnou hodnotové orientace. Došlo k posílení individualismu, seberealizaci jedince a jeho práv. Dle Rabušiče: *„Dítě již není osou a cílem partnerského vztahu, jako tomu bylo dříve, je pouze jednou z mnoha možností realizace jedince, jednou z variant životního stylu, které nabízí postmoderní společnost. Z tohoto důvodu narůstá podíl mužů a žen, kteří zůstávají celoživotně dobrovolně bezdětní, z tohoto důvodu také existují značné podíly rodin, které mají pouze jedno tzv. statusové dítě.“*⁸⁶ Aby měli mladí touhu po vyšším počtu dětí, musí se u nich tyto hodnoty dostat na přední příčky jejich hodnotového žebříčku.⁸⁷

Neblahý účinek na odkládání mateřství přinesla i svoboda po roce 1989. Mladí mohou cestovat, studovat v zahraničí, podnikat a na mateřství rozhodně nespěchají. Nastávají také situace, že ženy mají děti bez pevných svazků k otci a současně je i společensky akceptovatelné rozhodnout se nemít žádné děti. Nicméně založení fungující rodiny považují za důležité čtyři z pěti Čechů a Češek. Pro většinu je tedy základ kvality života

---

⁸⁵ Srov. RABUŠIČ, L. *Kde ty všechny děti jsou?*. Praha: SLON, 2001, s. 9 - 10

⁸⁶ RABUŠIČ, L. *Pronatalitní politika: spíše chiméra než spása*. In *Populační politika: ano či ne: sborník textů; ekonomika, právo, politika č. 21/2002*. Praha: CEP, 2002, s. 54

⁸⁷ Srov. GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M. *Psychologické aspekty změn v české společnosti*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011, s. 107

šťastný rodinný život.⁸⁸ Rodičovství má pro člověka velký význam, je to vztah, který trvá prakticky celý život, proto si tento krok dnes většina mladých lidí podrobně promýšlí. Vědí, že narozením dítěte se jim život změní, proto nejdříve získávají zkušenosti v zahraničí, budují si kariéru a nekomplikují si život předčasným narozením dítěte nebo sňatkem. Mají pocit, že na tyto věci bude dost času v budoucnu. Mnoho mladých lidí se chce před založením rodiny také věnovat nejrůznějším zájmovým činnostem, na které by potom neměli časové a možná ani finanční možnosti.⁸⁹

Další úvaha se týká kojení a výhradní péče o dítě. V západní kultuře je pro ženu kojení omezující, neboť vyžaduje, aby dítě přikládala každé dvě až tři hodiny. V tradičních společnostech mají toto vyřešené pravidelným kojením dětí několika různými ženami. V naší kultuře je tedy upřednostňován sociální kontakt, který má upevnit pouto mezi matkou a dítětem v prvních letech života, což ale matce zamezuje rozvíjet se v ekonomických aktivitách. Díky této výhradní péči jsou pak děti na matkách mnohem více závislé. Každodenní péče o děti je v naší moderní společnosti téměř výhradně svěřena do rukou matek. Vystává zde otázka, zda svěřeni výchovy do rukou žen je ten nejlepší způsob.⁹⁰

Dnešní doba je charakterizována větším ovládním vlastního osudu. Moderní techniky umožňují například ovládní porodnosti, což ženám umožňuje individuální autonomii. Muži i ženy vyjadřují svou autonomii různými způsoby, jedním z nich je třeba soužití v nesezdaném svazku.⁹¹ Tato doba přináší velkou volnost v plánování a rozhodování, nicméně sebou nese i mnoho problematických situací, které mladí lidé musí řešit. Opět zde narážím na jisté napětí mezi možnostmi moderní doby a zároveň ztrátou jistot, kterou ženě nabízela tradiční role matky.

5.2 Vliv vzdělání na porodnost a celkový počet dětí

Z výzkumů vyplývá, že ženy s vyšším vzděláním uzavírají manželství později, lze to ale vysvětlit délkou jejich studia. To, kdy se žena vdá a zda vůbec, souvisí hlavně s prostředím rodiny, ze kterého žena pochází. Ženy s vysokoškolským vzděláním jsou

---

⁸⁸ Srov. MOŽNÝ, I. *Česká společnost*. Praha: Portál, 2002, s. 24

⁸⁹ Srov. FIALOVÁ, L., HAMPLOVÁ, D., KUČERA, M., VYMĚTALOVÁ, S. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: SLON, 2000, s. 57 - 59

⁹⁰ Srov. OAKLEYOVÁ, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, s.r.o., 2000, s. 102 - 105

⁹¹ Srov. DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 88

častěji bezdětné a v průměru mají i méně dětí. Vzhledem k délce studia začínají s reprodukcí v pozdějším věku a někdy také chtějí nejprve rozvinout svou profesní kariéru. Narození prvního dítěte ženě ve vyšším věku podstatně snižuje i její celkový počet dětí. O tomto faktoru rozhoduje také to, jak je mezi partnery sdílěna péče o potomka. Model tradičního dělení genderových rolí v rodině vede také k výraznému poklesu plodnosti. Nemalou roli zde hraje i ekonomické zajištění rodiny.⁹² V České republice je výraznější nerovnost v rozdělení povinností v rodině i v příjmech. I tento faktor může vysvětlovat hluboký pokles porodnosti. Podíl celoživotně bezdětných žen roste a demografové očekávají dokonce velký vzrůst.⁹³ Česká společnost by si rozhodně měla uvědomit, že stojíme před vážným problémem a že má smysl investovat do rodičovství a mít více dětí.⁹⁴

Na druhou stranu je ale nutné zmínit, že dle dat je dokázané, že v české společnosti je plánovaná bezdětnost velmi nízká, navíc není charakteristická pro žádnou vzdělanostní skupinu. Také se můžeme domnívat, že s přibývajícím věkem žen se mění jejich postoje, což se ukazuje hlavně na počtu chtěných dětí. Všechny ženy považují za velmi důležitou rodinu, přičemž ženy s vysokoškolským vzděláním kladou většinou větší důraz na vlastní zájmy, kariéru, seberealizaci a také chtějí svým dětem poskytnout náležitě vzdělání. Tyto ženy mívají nižší počet dětí a lze tedy konstatovat, že plánovaný počet dětí souvisí se vzděláním. Existuje i skupina žen, které chtějí dát přednost rodině, je to pro ně důležitější a proto neusilují o vysokoškolské vzdělání.⁹⁵

V naší moderní společnosti pracují ženy stejně tvrdě jako muži, a již dávno neplatí tradiční model fungování rodiny. Dnes stojíme před otázkou, zda není ohrožen smysl ženina bytí. Mnoho žen se natolik věnuje svým pracovním povinnostem, že zapomíná, nebo odsouvá na neurčito své poslání stát se matkou. Po vystudování si dívky a mladé ženy seženou práci a chtějí si vybudovat kariéru. Zároveň s tím řeší otázku bydlení, která rozhodně nepatří k těm jednoduchým. Aby byl mladý pár „připraven“ na příchod miminka, uteče pravděpodobně několik let. Žena v sobě většinou dřív nebo později ucítí

---

⁹² Srov. HAMPLOVÁ, D., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., PIKÁLKOVÁ, S. *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2003, s. 36, 45

⁹³ Srov. MOŽNÝ, I. *Česká společnost*. Praha: Portál, 2002, s. 27

⁹⁴ Srov. HAMPLOVÁ, D., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., PIKÁLKOVÁ, S. *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2003, s. 71

⁹⁵ Srov. HAMPLOVÁ, D., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., PIKÁLKOVÁ, S. *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2003, s. 107

touhu porodit dítě. Některá se nechá vést svým instinktem a impulzivně se rozhodne pro mateřství, jiná chce mít nejprve vše dokonale připravené a příchod miminka odsunuje na dobu, kdy bude dle ní vše perfektní. Nelze říci, která varianta je správná, neboť každá žena je jedinečná a řídí se dle jejího nejlepšího vědomí a svědomí. Existují i ženy, které se rozhodly děti nemít. Ani toto rozhodnutí nelze rezolutně odsoudit, protože nejspíš k tomu ženy mají své pádné důvody. Otázkou ovšem zůstává, pokud by takových žen přibývalo, zda by to neohrozilo přirozenou reprodukci a také aby se tento fenomén nezačal vnímat jako přirozený. Mám ovšem dojem, že většina žen bere mateřství jako svou výsadu a své role si váží.

V závěru lze konstatovat, že čím vyššího vzdělání žena dosáhne, tím nižší počet dětí má.⁹⁶ Není to nejspíš cílená volba, ale vše je ovlivněno skutečnostmi, které ženě přináší studia a s tím spojené celkové plánování času.

---

⁹⁶ Srov. GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M. *Psychologické aspekty změn v české společnosti*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011, s. 108

6. Mateřství

Rodičovství je dokonale popsáno v knize *Psychologické aspekty změn v české společnosti*: „*V procesu 'stávání se rodičem' dochází k setkání zralého jedince, který je schopen a vědomě chce poskytovat péči, a jedince, který bez této péče nepřežije. Jeden druhému naplňují jeho potřeby svou existencí. V tomto procesu dochází k počátečnímu velmi intimnímu spojení obou, ale toto spojení je postupně rozvolňováno, a právě ti nejlepší rodiče, schopní intuitivního rodičovství, jsou připraveni umožnit svému dítěti samostatnost, postupné vzdalování se z jejich ochrany v cestě za poznáním okolí, sebe sama a světa obecně. Je to celoživotní proces a mnozí se uvolňují z rodičovských pout ještě ve své zralé dospělosti. Kroky k samostatnosti jedince souvisí s jeho reálnými možnostmi, s psychomotorickým vyspíváním a s kvalitou pouta s rodiči.*“⁹⁷

6.1 Přístupy k mateřství – matky a děti

Tato podkapitola pojednává o různých přístupech žen k roli matky, o nenahraditelném citovém poutu, které je pro dítě nepostradatelné, ale také o individualitě každého dítěte, kterou si jedinec uvědomuje již ve velmi útlém věku.

V poslední době je v centru pozornosti výzkumů v oblasti psychologie otázka vazby dítěte s pečující osobou, nejčastěji matkou, nazývaná termínem *attachment*. Tento termín by se dal do češtiny interpretovat jako přilnutí nebo vazba. Pro psychický vývoj dítěte se ukazuje jako zásadní vytvoření kvalitní citové vazby mezi matkou a dítětem v prvních dvou až třech letech života dítěte. Těmito vztahy se zabývali John Bowlby a Mary Ainsworth, kteří za klíčové pro mentální rozvoj považují vytvoření vztahu, schopnost hledat péči a péči a zájem poskytovat. Při dostatečné péči a vnímavosti pečující osoby má dítě všechny předpoklady pro správný vývoj. Jako přirozený projev se tedy očekává přijetí rodičovské role a obětování se. Matka v dítěti vyvolává pocit bezpečí, dává mu lásku, důvěru v sebe i své okolí. Je pro dítě v prvních letech života lépe geneticky vybavena a pro jeho potřeby projevuje i větší empatii. Nicméně ve vztahu k dítěti jsou nezastupitelní oba rodiče a plní své specifické role. Edukační působení otce a matky

---

⁹⁷ GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M. *Psychologické aspekty změn v české společnosti*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011, s. 114

souvisí se stylem rodičovského chování a působí na jednotlivé etapy vývoje dítěte a jeho pohlaví.⁹⁸

Na základě výzkumů bylo zjištěno, že děti mají své matky ve většině případů spojené s příjemnými vzpomínkami. Oceňují její laskavost, výdrž, dobré srdce a pracovitost. Dětství patří mezi velmi důležité období každého člověka. Většině se při vzpomínkách na své dětství vybaví příjemné zážitky.⁹⁹ Děti jsou někdy považovány za „nevinné“, což je jistá forma dokonalosti. Naopak jejich nedokonalost spočívá v tom, že ještě nemají rozvinutou svoji lidskost. Právě včleněním do společnosti se setkají s ctnostmi a hříchy a začne se vyvíjet jejich lidskost.¹⁰⁰

Neměli bychom zapomínat, že dítě je individualita a jako rodiče bychom měli tuto individualitu poznávat a také respektovat. V momentě, kdy si dítě uvědomí svoji vlastní existenci, začíná vnímat společenský okruh, do kterého patří a také společenskou hodnotu, kterou má pro ostatní ve svém okruhu. V tomto okamžiku je velmi důležitá láska rodičů, která může nabývat různé intenzity, být podmíněná, nebo bezpodmínečná. Všechny tyto aspekty jsou důležitými činiteli při vytváření identity dítěte. Podstatné jsou i slova chvály, nebo kritika, protože podle výchovného náporu rodičů bude pozitivně nebo negativně formována identita dítěte.¹⁰¹

Pod povrchní klasifikací pohlaví a rasy existují možnosti, které by mohly vést k rozvoji mnoha protikladných povahových vloh, pokud by společnost dovolila. Jak píše Margaret Meadová: *„Žádná dovednost, žádný zvláštní dar, živá představivost či přesnost myšlení by nebyla neuznána jen proto, že dítě, které je má, je toho pohlaví, a ne onoho. Žádné dítě by nebylo neúprosně tvarováno podle jednoho vzorce chování, neboť ve světě, který by se naučil poskytnout každému jedinci vzorec odpovídající jeho nadání, by takových vzorců bylo mnoho. Taková civilizace by neobětovala vymoženosti tisíců let, během nichž společnost vybudovala standardy odlišnosti.“*¹⁰² Pokud se ovšem zaměříme na naši vlastní kulturu, vždy se v historii opírala o umělé bariéry vytvořené právě na rozdíl mezi

---

⁹⁸ Srov. GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M. *Psychologické aspekty změn v české společnosti*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011, s. 114 - 116, 121

⁹⁹ Srov. ŠVARÍKOVÁ SLABÁKOVÁ, R., SOBOTKOVÁ, I. *Rodina a její paměť v nás*. Praha: TRITON –Stanislav Juhaňák, 2018, s. 43, 94

¹⁰⁰ Srov. ERIKSEN, T. H. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál, s.r.o., 2008, s. 169

¹⁰¹ Srov. MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 1999, s. 29, 39 - 40

¹⁰² MEADOVÁ, M. *Pohlaví a temperament u tří primitivních společností*. Praha: SLON, 2010, s. 326 – 327

pohlavími. Pokud bychom chtěli dospět k bohatší kultuře s protikladnými hodnotami, musíme si vážít lidských schopností a rozmanitosti lidského nadání.¹⁰³

Margaret Meadová se zasloužila o moderní pojetí psychologické antropologie a určila směr výzkumů v této oblasti. Upozorňuje na fakt, že význam vzorů chování spojených s ženskou a mužskou rolí je nutné studovat vždy v souvislosti norem a hodnot příslušné kultury.¹⁰⁴

Dalším tématem je, co si představit pod pojmem „být dobrou matkou“. Ženy se snaží splnit ideál, ale přichází problémy všedního dne, ženy jsou bezradné, unavené, a přiblížení se dokonalosti se vzdaluje. Pomyšlení na dokonalou matku je spíše deprimuje a nastává u nich pocit viny. Tyto pocity vyvolávají zklamání, výčitky svědomí, frustraci a sebeobviňování. Popsat mateřství je celkem problematické, protože v jednu chvíli žena cítí obrovskou mateřskou lásku a vzápětí s ní cloumá vztek a nenávisť.¹⁰⁵ Dříve člověk viděl smysl svého osudu v perspektivě rodiny, ženy se primárně zaměřovaly na blaho svých dětí, nikoli na svůj individuální rozvoj. Dnes jsme v zajetí moderního individualismu, který s sebou však nese určitá omezení, vyvstávající právě ve sféře lidské reprodukce. Tato individualistická orientace na vlastní rozvoj s sebou přináší nestabilní rodinu převážně s jedním potomkem, což je jedním z příznaků soudobé krize naší staré evropské civilizace.¹⁰⁶ Zde bych odkázala na můj hlavní cíl práce, který sleduje napětí mezi možnostmi moderní doby a zároveň ztrátou stability, kterou ženy měly v tradiční roli matky.

Lze shrnout, že neexistuje univerzální chování matek. Je mnoho různých přístupů k mateřství, investování mateřského citu a péče i křehkosti tohoto pouta. Vše je ovlivněno i kulturou a celkovou osobností matky. Nicméně ochrana života dítěte a starost o něj je primární úlohou matky. Také aktivně pracuje na tom, aby z jejích dětí vyrostly charakterní bytosti, ze kterých bude mít radost ona, i její okolí.¹⁰⁷

---

¹⁰³ Srov. MEADOVÁ, M. *Pohlaví a temperament u tří primitivních společností*. Praha: SLON, 2010, s. 326 – 327

¹⁰⁴ Srov. SOUKUP, V. *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha: Portál, s.r.o., 2000, s. 87, 90

¹⁰⁵ Srov. HANÁKOVÁ, P., HECZKOVÁ, L., KALIVODOVÁ, E. *V bludném kruhu*. Praha: SLON, 2006, s. 425-426

¹⁰⁶ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*. Brno: BLOK, 1990, s. 91

¹⁰⁷ Srov. HANÁKOVÁ, P., HECZKOVÁ, L., KALIVODOVÁ, E. *V bludném kruhu*. Praha: SLON, 2006, s. 424

6.2 Mateřství – očekávání a motivace

Tato podkapitola se věnuje všem pozitivním i negativním přínosům, které přináší mateřství. Dotkne se psychického rozpoložení ženy v období těhotenství i po porodu. Řeší i aspekty spojené s narozením potomka, které mají vliv na partnerský vztah. Odpovídá na otázku, proč se lidé vydávají na složitou cestu plození a výchovu dětí.

Co mateřství vlastně obnáší? Je to předem fyzicky i duševně náročná a občas i vyčerpávající práce.¹⁰⁸ Vyžaduje celodenní starost o dítě, neustálou bdělost a velkou dávku energie vše zvládnout a skloubit se starostmi o domácnost. Domácí práce jsou ale často bagatelizovány, přitom ženu při dlouhodobém trvání fyzicky i psychicky vyčerpávají. Tyto činnosti se často pro ženu stávají každodenní monotónní rutinou, žena se pak cítí izolována a někdy není jednoduché vše zvládnout. Celkově lze shrnout, že každá žena k mateřství přistupuje individuálně, jinak zvládá celodenní starost o dítě a mnohdy celý proces ovlivňuje její psychické rozpoložení a přístup okolí.

Obecný předpoklad sociobiologie (evoluční psychologie) je, že rozmnožovací pud je nejdůležitější hnací silou lidského jednání. Muži šíří svůj genetický materiál a ženy od nich očekávají ochranu pro sebe a děti. Nepotvrdilo se ovšem, že největší solidarita je mezi lidmi se společnými geny. Mnohdy vznikají velmi silné a trvalé závazky i mezi lidmi, kteří nejsou pokrevně příbuzní.¹⁰⁹ Rodičovství je zlomový přechod a nemá žádnou přípravnou periodu. Těhotenství sice připravuje ženu na mateřství, ale spíše fyziologicky, nikoli sociálně. Žena si v období těhotenství představuje a většinou idealizuje miminko, které se narodí. Mnohdy pak dochází k rozčarování a někdy i šoku a mentální nestabilitě. Může to být dané i tím, že dnešní ženy se často s nemluvnaty setkávají až v momentě, kdy drží své novorozeně v náručí.¹¹⁰

Možná si ani neuvědomujeme, že v každé společnosti je vyvíjen poměrně silný sociální tlak na uzavření manželství a zplození potomků. Již od dětství jsou tyto prvky přítomny v našem každodenním životě a procesem socializace se s nimi identifikujeme. Mohli bychom se ptát, proč vlastně lidé plodí děti? Největší motiv je asi psychický, protože děti svým rodičům přinášejí emotivní uspokojení. Z mnoha výzkumů vyplývá, že lidská plodnost je biologickým jevem, ke kterému dochází v určitém sociálním

---

¹⁰⁸ Srov. OAKLEYOVÁ, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, s.r.o., 2000, s. 106

¹⁰⁹ Srov. ERIKSEN, T. H. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál, s.r.o., 2008, s. 135 - 136

¹¹⁰ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 1999, s. 131

kontextu. Z toho by mohlo vyplývat, proč se snižuje počet narozených dětí. Sociální úspěch dnešního jedince již není spjat s počtem narozených dětí, nýbrž s množstvím majetku a moci. Tento ekonomický a sociální úspěch je potom prostředkem k úspěchu reprodukčnímu. Nicméně výchova dítěte je dlouhý a náročný proces a někdy lidé upřednostní své zájmy před početím dalšího potomka. Mým dalším zamyšlením bude, jakou má dítě pro člověka hodnotu a čím nás tolik fascinuje. Rozhodně se jedná o emocionální uspokojení, protože pokud bychom na dítě měli hledět z ekonomického hlediska, zisk by zde byl rozhodně nulový. Viviana Zelizerová trefně prohlásila, že v industriální společnosti jsou děti „*ekonomicky bezcenné, avšak emocionálně je jejich cena nevyčísitelná.*“ Děti rodičům přinášejí psychickou hodnotu a rozhodně neslouží jako nástroj k dosažení nějakého cíle.¹¹¹

Funkce mateřství obnáší i schopnost poskytnout dítěti pocit bezpečí, ochránit ho před neznámem a vyvolat v něm klid svou pouhou přítomností.¹¹² Matky pro děti většinou představují základní jistotu a je nutné, aby na svou roli byly dobře připraveny. Velmi důležitý je tělesný kontakt, nikdo by tedy neměl mateřskému vztahu upírat potřebu něhy a lásky.¹¹³

Tuto kapitolu bych shrnula citátem Ulricha Becka: „*Na jedné straně se dítě stává překážkou individualizačního procesu. Stojí práci a peníze, je nevypočitatelné, svazuje ruce a převrací pečlivě vytříbené denní i životní plány vzhůru nohama. Jakmile se narodí, vytváří svoji „diktaturu potřeby“ a nutí rodiče pouhou silou svých hlasivek a zářivým úsměvem, aby se podřídili jeho přirozenému životnímu rytmu. Právě to je ale na druhé straně také činí nenahraditelným. Stává se posledním zbývajícím, nevyhovitelným a nezaměnitelným primárním vztahem. Partneři přicházejí a odcházejí. Dítě zůstává. Soustřeďuje se na ně všechno, po čem se v partnerském vztahu touží, co v něm ale nemůže být prožito. Úměrně stále křehčím vztahům mezi mužem a ženou získává dítě monopol na možný život ve dvou, dovoluje prožívat city s bytostnou bezprostředností, která se jinak stává něčím stále vzácnějším a problematictější.*“¹¹⁴

---

¹¹¹ Srov. RABUŠIČ, L. *Kde ty všechny děti jsou?*. Praha: SLON, 2001, s. 144 – 148, 154, 169

¹¹² Srov. MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 1999, s. 28

¹¹³ Srov. OAKLEYOVÁ, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, s.r.o. 2000, s. 146-148

¹¹⁴ BECK, U. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2011, s. 193

6.3 Plánování mateřství

Po tisíciletí platil ustálený model tradiční rodiny, kterému se v posledních desetiletích česká rodina dosti vzdálila. Již není potřeba bojovnost mužů a jejich síla pro vykonávání fyzicky namáhavé práce. Velkou změnou je i vynález a rozšíření spolehlivé antikoncepce. Žena si sama rozhoduje o tom, kdy a zda vůbec se jí dítě narodí, čímž se absolutně vymyká přírodě, která zajišťovala pokračování druhu. Je na ústupu i kult mateřství, který chránil ženu a rodinu. Celkově klesla porodnost, přibývá rozvodů a celkově upadá rodinný život.¹¹⁵ Opět zde narážím na rozpad tradičních hodnot, což rozrušuje stabilitu rodiny, v kontrastu s otevíráním nových možností svobody a autonomie, které přináší moderní doba.

Průmyslová revoluce změnila fungování rodin, když muž a žena spolu již netrávili tolik času. Žena měla své místo v domácnosti a muž šel do práce. To vyhnalo muže od rodin a tento model nám zůstal dodnes. Dnešní plánované rodičovství a možnost umělé výživy dává rodičům možnost rozdělit si péči o dítě bez ohledu na biologické pohlaví, což by alespoň částečně mohlo vrátit muže do domovů.¹¹⁶

Rok 1989 přináší mnoho změn jak v životě politickém, ekonomii a hospodářství, což přineslo určitou sociální diferenciaci. Již po několika letech dochází ke změně většiny demografických procesů. Dochází k velkému propadu porodnosti a také k nárůstu užívání moderní hormonální antikoncepce. Situace se sice začíná trochu stabilizovat, ale lze očekávat spíše pokles intenzity plodnosti než růst. Výrazně také narůstá podíl dětí narozených mimo svazek manželský, což naznačuje nový trend, který poukazuje na rozvolňování vztahu rodičovství a manželství. Nabízí se otázka, zda tento trend plyne z destabilizace manželství, které by už ztrácelo svou ochrannou funkci.¹¹⁷ Každopádně ze statistik vyplývá, že tento rostoucí trend se v posledních letech mírně stabilizoval a poslední data ukazují, že téměř každé druhé živě narozené dítě se narodí mimo manželství.¹¹⁸

---

¹¹⁵ Srov. MOŽNÝ, I. *Česká společnost*. Praha: Portál, 2002, s. 21 - 23

¹¹⁶ Srov. OAKLEYOVÁ, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, s.r.o., 2000, s. 17, 19

¹¹⁷ Srov. BURCIN, B., FIALOVÁ, L., RYCHTAŘÍKOVÁ, J. a kol. *Demografická situace České republiky*. Praha: SLON, 2010, s. 37 – 40

¹¹⁸ Český statistický úřad. Dostupné z [Aktuální populační vývoj v kostce | ČSÚ \(czso.cz\)](https://www.czso.cz). 22.12.2021

Jméno dítěte dnes již nepodléhá pravidlům, která platila dříve v zemědělských společnostech. Dnes je tato kompetence, až na výjimky¹¹⁹, plně v rukou biologických rodičů a výběr jména pro dítě je spíše náhodný.¹²⁰

Mnoho mladých lidí má k plánování potomků nevyhraněné a současně navzájem nevyjasněné postoje. Rodičovstvím se ve svých úvahách příliš nezabývají, je to pro ně zatím vzdálená budoucnost. V dnešní době se většina mladých lidí zaměřuje hlavně na získání kvalitního vzdělání, následné najetí dobrého zaměstnání a budování profesní kariéry. Poté teprve začínají přemýšlet o vlastní rodině a domácnosti. Nutné je ale zmínit, že většina z nich s dětmi ve svém životě počítá a považují je za přirozenou součást svého života. Při narození dítěte je pak pro ně nejdůležitější dosažení ekonomické samostatnosti, zajištění domácnosti, ale také partnerské a rodinné zázemí. Mladá generace v těchto ohledech příliš nespolehá na pomoc rodičů nebo společnosti, ale bere zodpovědnost za svůj život i život svých dětí hlavně na sebe.¹²¹

Narození dítěte lze do jisté míry naplánovat, tudíž je to vědomá záležitost. Dnes je mnohem více prostředků k zabránění početí, tak se daří plánovanému rodičovství. Situaci porodnosti také ovlivňuje nevelká podpora rodin ze strany státu. Nechtěným těhotenstvím lze předcházet sexuální abstinencí, antikoncepcí a interrupcí. Vzhledem k mnoha dostupným antikoncepčním prostředkům by ve vyspělé společnosti měla být interrupce pouze krajní řešení. Nejen, že může přivodit zdravotní komplikace, ale lze zde uvést i etické a náboženské námitky. Přesto je česká sekularizovaná společnost k interrupcím velmi tolerantní, protože stávajícím cílem je především, aby se rodily děti chtěné.¹²²

Z pohledu tradiční matky je potrat vnímán spíše negativně, snižuje v očích matek úctu k mateřství. Když se na stejnou situaci podíváme očima pracující ženy, bude v neexistenci práva na potrat vidět diskriminaci vůči rovnosti k mužům.¹²³

---

¹¹⁹ Pozn. aut.: Dítě nelze pojmenovat zkomoleným, zdobněným nebo domácí jménem, chlapce nelze pojmenovat dívčím jménem a dívku chlapeckým a matrika také nepřipouští pojmenovat potomka osobním jménem, které již nosí jeho sourozenec.

¹²⁰ Srov. DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 56

¹²¹ Srov. FIALOVÁ, L., HAMPLOVÁ, D., KUČERA, M., VYMĚTALOVÁ, S. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: SLON, 2000, s. 36, 80 - 84

¹²² Srov. BURCIN, B., FIALOVÁ, L., RYCHTAŘÍKOVÁ, J. a kol. *Demografická situace České republiky*. Praha: SLON, 2010, s. 47, 157, 168

¹²³ Srov. FUKUYAMA, F. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002, s. 178

Dnes už člověk nemá takovou oporu v tradici, jak to bývalo dříve a proto se čím dál častěji musí rozhodovat sám, riskovat a někdy i postupovat metodou pokusu a omylu. Většina rozhodnutí a životních kroků lze vzít zpět a zkusit znovu, v mnoha směrech máme šanci na nový pokus. Přechod k mateřství je ale proces *nerevokovatelný*, oprava jednou učiněného rozhodnutí již není možná. Dítě se nedá vrátit, vyměnit a toto rozhodnutí už nikdy nejde vzít zpět. U většiny žen, které přemýšlí o rodičovství, dochází v tomto okamžiku ke konfliktu mezi mateřstvím a jejich kariérou.¹²⁴ V dnešní moderní společnosti je mnoho matek odkázáno do pečovatelské role o své malé děti a většinu svého času tráví ve svých domovech. Přetrvává dokonce názor, že zaměstnání těchto žen by zanedbalo péči o děti a domácnost.¹²⁵

Ve společnosti je význam mateřství a vychovatelství těsně spjat s kategorií žena.¹²⁶ Mateřství je většinou považováno za samozřejmou součást životních plánů mladých žen, ale odhaduje se, že pět až patnáct procent žen mít dítě vědomě nechce. Dříve byla tato plánovaná bezdětnost vnímána poměrně negativně, žena byla považována za chladnou, sobeckou, či citově nestálou. Dnes již tento negativní stereotyp není tak silný jako dřív.¹²⁷ V Německu zůstává více jak třetina manželských párů dobrovolně celoživotně bezdětná a i u nás stoupá podíl párů, které se samy rozhodly nemít děti.¹²⁸ Vzhledem ke snížení intenzity sňatečnosti se dá počítat s tím, že se reprodukce nezúčastní všechny ženy. Dá se předpokládat, že podíl neprovdaných a bezdětných žen se zvýší. To nastane i v důsledku odkládání rodičovství do pozdějšího věku a následné neplodnosti. Budoucí úroveň bezdětnosti se odhaduje až na patnáct procent.¹²⁹

Mateřství sebou nese mnoho přínosů, ale i obětí. Na jedné straně ženu čeká finanční znevýhodnění, zpomalení kariéry, omezení osobní svobody a mnohdy má mateřství negativní dopad na manželský vztah, což po narození dítěte uvádí asi padesát procent párů. Na druhé straně ženu čeká radostný vztah s dítětem a i vztah s partnerem se posunuje do nové dimenze. Žena a muž se ocitají v nových rolích matky a otce.

---

¹²⁴ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 1999, s. 131

¹²⁵ Srov. OAKLEYOVÁ, A., *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, s.r.o., 2000, s. 100

¹²⁶ Srov. HANÁKOVÁ, P. HECZKOVÁ, L. KALIVODOVÁ, E. *V bludném kruhu*. Praha: SLON, 2006, s. 7

¹²⁷ Srov. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, s.r.o., 2001, s. 114 - 115

¹²⁸ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006, s. 22

¹²⁹ Srov. FIALOVÁ, L., HAMPLOVÁ, D., KUČERA, M., VYMĚTALOVÁ, S. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: SLON, 2000, s. 88

Pro některé ženy je mateřství také příležitost k osobnímu rozvoji a sebevyjádření. Rodičovství je závazné rozhodnutí, nelze je vzít zpět. Je to ale rozhodně výzva, která dává příležitost poznávat sebe i druhého tak, jak by to bez dítěte nebylo možné.¹³⁰

6.4 Konflikt rolí – žena versus mateřství

Jedním z nejvýznamnějších přechodů v životě ženy je přechod k rodičovství. Dochází k němu pod silným kulturním tlakem, který je orientovaný zejména na ženu. Mateřský a sociální status je u ženy historicky velmi těsně svázán. Pokud stojí žena před otázkou umělého přerušování těhotenství, je pod nátlakem okolí, že odmítá mateřství. Tyto rozhodnutí nebývají jednoduchá a mnohdy jsou společností odsuzována. Druhým aspektem je dobrovolná bezdětnost. Dříve byla spíše ojedinělá, ale v posledních letech se všeobecně legitimizuje a stává se významnou alternativou z možných životních strategií.¹³¹

K tradiční ženské roli stále ženy nejsilněji připoutává mateřství. Díky velkému pokroku v plánování početí se dnes rodí hlavně chtěné děti a žena si tak užívá plánované mateřství. Nicméně k tomu stále potřebuje oporu v partnerovi, ať už materiální nebo pomoc s péčí. To je často staví do situace, že samy se sebou bojují mezi protipóly emancipace a tradičními připsanými rolemi. Je to dlouholetý vnitřní boj mezi úniky do profesního života a zpátky k dětem, kde se žena snaží být tou nejlepší matkou.¹³² V mnoha případech zde ženy bojují se ztrátou stability, kterou měly v tradiční roli matky, na druhou stranu mají mnoho možností, které jim přináší moderní doba, hlavně svobodu, autonomii a emancipaci. Napětí mezi výše zmíněným je hlavním tématem mé práce.

Emancipace ženy je nevyhnutelnou skutečností, zdaleka však nejsou vyřešeny problémy související se svobodou ženy. Rození dětí je biologickou funkcí, ale domácí práce jsou funkcí sociálně-ekonomickou. Biologickými matkami mohou být pouze ženy, ale domácí práce jsou z hlediska pohlaví neutrální. Přesto jsou obě tyto činnosti hodnoceny jako feminní. Roli žen určuje domesticita, nikoli biologie.¹³³ Emancipace ale nejspíš nikdy nepřeváží nad posláním ženy stát se matkou a darovat život. Žena se sice

---

¹³⁰ Srov. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, s.r.o., 2001, s. 114 - 115

¹³¹ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 1999, s. 126

¹³² Srov. BECK, U. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2011, s. 182 - 184

¹³³ Srov. OAKLEYOVÁ, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, s.r.o., 2000, s. 115, 149

může pro svou práci nadchnout, ale ta většinou zůstává jen povoláním. V hloubi svého srdce většina žen cítí své poslání býti ženou a matkou. To ovšem neznamená, že mateřství a emancipace nestojí proti sobě. V ženě se přirozeně projevuje její individualita, která by se chtěla osvobodit od tradičních společenských pozic. Ale zároveň je matkou, která je definována vztahem ke svému dítěti.¹³⁴ Toto se v ženě/matce spojuje a ne vždy je jednoduché vše dobře zvládnout.

Ženám se v dvacátém prvním století otevírají nové svobodné prostory – mají možnost lepšího vzdělání a povolání, ale vzhledem k tomu, že muži za nimi nezaostávají, zůstává na nich břemeno domácích prací. Samozřejmě mají zájem na partnerství a mateřství, což je ale staví do pozice ekonomické závislosti na manželovi. Žena je rozpolcená, protože stojí mezi „vlastním životem“ a „existencí pro druhé“. Vzhledem k tomu, že ženy jsou schopny rodit děti, muži jim přisuzují odpovědnost za děti, rodinu a domácnost. Počítají s tím, že se zřeknou povolání, nebo vezmou nějaké podřízené místo. Pokud zůstane žena v domácnosti, je často demotivována neviditelnou a nikdy nekončící, stále se opakující prací v domácnosti a touží po seberealizaci v práci mimo domov.¹³⁵

Vzhledem k uspěchanému životu Čechů často dochází k problémům ve sladění rodinného a pracovního života. Jedná se v podstatě o konflikt dvou rolí, kde na úkor plnění jedné role nezbyvá dostatek času na plnohodnotné plnění role druhé. Tento konflikt se pak projevuje většinou nedostatkem energie a stresem, kdy se negativní emoce promítají do osobního i pracovního života. Flexibilita požadovaná v práci se mnohokrát nedá skloubit s rodinným životem a povinnostmi z něj vyplývajícími. To kumuluje různé problémy a nepříjemnosti a může se to odrazit i na samotném fyzickém či psychickém zdraví jednotlivce.¹³⁶ Pobyt ženy doma s dítětem sebou přináší mnoho pozitivních, ale i negativních vlivů. Mezi nejzávažnější negativní vlivy patří ztráta příjmů a osobní autonomie, pokles kvalifikace, snížení sebevědomí a vznik finanční závislosti na partnerovi. Nejvyšší deficit času pociťují rodiče v době, kdy se starají o své děti a dokud s nimi žijí ve společné domácnosti. Tato životní fáze s sebou přináší specifické nároky na kombinaci jejich práce a mimopracovních povinností, které jsou vzhledem

---

¹³⁴ Srov. HANÁKOVÁ, P. HECZKOVÁ, L. KALIVODOVÁ, E. *V bludném kruhu*. Praha: SLON, 2006, s. 35, 247

¹³⁵ Srov. BECK, U. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2011, s. 171 – 173, 182

¹³⁶ Srov. GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M. *Psychologické aspekty změn v české společnosti*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011, s. 206

k péči a starostem o děti velmi časově náročné. Na úkor těchto povinností se rodiče vzdávají některých svých zájmů, nemají tolik času na přátele a celkově jim nezbyvá tolik času pro sebe. Toto období se řadí k jednomu z nejnáročnějších a nejvíce lidí v něm pociťuje vyčerpání.¹³⁷

6.5 Ženská a mužská role, konflikty mezi partnery

Dnes je společnost nastavená tak, že od jednotlivce vyžaduje, aby si v rámci svých společenských pozic plnil své role, které vyplývají z jeho statusů. Člověk získává základní statusy už od raného dětství na základě svého pohlaví. Během života se statusy dále rozvíjejí prostřednictvím dalších faktorů.¹³⁸

Vzhledem k tomu, že dnes partneři mají možnost volby, uvědomují si, že rozdělení povinností a péče budou mít důsledky i pro jejich budoucí život. Ten, který zůstává doma a pečuje o dítě, zůstává ekonomicky závislý na partnerovi, a i jeho kariéra musí alespoň na čas ustoupit do pozadí. V posledních desetiletích se mění situace, neboť mladé ženy dosahují stejného vzdělání jako muži a uvědomují si, v jaké jsou situaci. Sice očekávají větší rovnost v povolání i rodině, ale v realitě jsou pak zklamané. Muži sice o rovnosti mluví, ale většinou se drží starých připsaných genderových rolí. Tato skutečnost rozvíjí konflikty mezi muži a ženami a je spíše nepravděpodobné, že by se tato situace do budoucna výrazně vylepšila. Pravděpodobnější je prognóza konfliktu, kdy budou ženy a muži stát proti sobě a k rovnosti mezi nimi povede ještě dlouhá cesta.¹³⁹ Antropolog Claude Lévi-Strauss uvažoval o myšlence, že forma dělby práce podle pohlaví vytváří vzájemnou závislost mužů a žen. To je pak předpokladem k manželskému svazku.

V dnešní době, kdy ženy běžně chodí do práce, se řeší otázka starosti o děti a domácnost. Pracující ženě po příchodu domů většinou nastává „druhá směna“. Stále je zažité, že domácí práce spíše vykonává žena, muži se navíc z práce vrací většinou později a tudíž se v některých případech ani zapojit nemůžou. Žena tak do svého profesionálního života investuje méně než muž. V současné rodině si žena také často snaží vydobýt osobní teritorium. Má pocit, že by měla mít více času na sebe, ale to se

---

¹³⁷ Srov. HAŠKOVÁ, H. (ed.), VOHLÍDALOVÁ, M., MAŘÍKOVÁ, H., DUDOVÁ, R., UHDE, Z., KŘÍŽKOVÁ, A., FORMÁNKOVÁ, L. *Vlastní cestou? Životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Praha: SLON, 2014, s. 164, 169 - 170

¹³⁸ Srov. SOUKUP, V. *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha: Portál, s.r.o., 2000, s. 93

¹³⁹ Srov. BECK, U. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2011, s. 162, 176

někdy nesetkává s představou jejího partnera. Musí mu dokázat, že takové teritorium potřebuje kvůli ní samé a že to není projev útěku od partnera.¹⁴⁰ Ekonomické zabezpečení a děti jsou nejčastější konflikty, které vznikají mezi muži a ženami.¹⁴¹ Dle výzkumů a studií jsou ženy v životě o něco šťastnější než muži, ale zároveň častěji trpí depresemi. Přesnější formulace by tedy nejspíš byla, že intenzivněji prožívají své pocity.¹⁴²

Strukturování základních rysů mužské a ženské identity, otázka „genderu“ a v neposlední řadě i odlišnosti v chování k ženám a k mužům stále patří ke klíčovým otázkám dnešní doby. Mnoho teoretiků přikládá velký význam při proměně dnešní společnosti právě feministickým hnutím. Konec dvacátého století přinesl tolik sociálních, ekonomických, materialistických a dalších změn, že už nezbývala kapacita na pochopení nového myšlení, hodnot, vztahů a kultury. Toto pochopení by ale pro společnost bylo velmi prospěšné. Jen otázky identity jsou velice složité a záhadné. Pohlaví je univerzální kategorií rozlišující biologické rozdíly mezi mužem a ženou, na rozdíl od genderu, kde vlastnosti a chování žen a mužů jsou formovány kulturou a společností. Jejich determinace není neměnným stavem a postupně se vyvíjí a mění.¹⁴³

Jak píše Ulrich Beck: „*Připsání rolí v závislosti na genderových charakteristikách je základem industriální společnosti, a ne jakýmsi tradičním reliktem, kterého by se šlo snadno vzdát. Bez oddělení mužské a ženské role by neexistovala tradiční nukleární rodina. A bez nukleární rodiny by neexistovala industriální společnost se svou schematicou práce a života.*“¹⁴⁴ Ta je odkázána na nerovné postavení mužů a žen, což je v rozporu s modernou a na základě toho vyvstávají konflikty a problémy. Základy rodiny, jako je manželství, rodičovství, jsou zpochybňovány a pozvolna dochází i k rozkladu společnosti.¹⁴⁵

6.6 Postavení ve společnosti, rodině a profesní život

Rodina je stále nejvýznamnější ekonomickou institucí, i když se v posledním století změnila ve svých nejzákladnějších charakteristikách. Struktura vztahů v rodině

---

¹⁴⁰ Srov. DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999, s. 101, 105 – 108

¹⁴¹ Srov. BECK, U. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2011, s. 186

¹⁴² Srov. MOŽNÝ, I. *Česká společnost*. Praha: Portál, 2002, s. 14

¹⁴³ Srov. OAKLEYOVÁ, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, s.r.o., 2000, s. 10 - 12

¹⁴⁴ BECK, U. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2011, s. 174

¹⁴⁵ Srov. BECK, U. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2011, s. 174

se zaměstnanou ženou vypadá trochu jinak. V posledních padesáti letech jsou běžné domácnosti s dětmi, kde oba rodiče chodí do zaměstnání, opačný stav jsou pouze výjimky.¹⁴⁶ Pro dospělého člověka jsou práce a rodina dvě základní instituce. Každá žena ale hodnotí přístup k oběma z nich individuálně. Pro jednu je optimální věnovat více času rodině, pro druhou naopak a další chce tyto dvě sféry časově podělit spravedlivě.¹⁴⁷

Některé ženy vzhledem k dlouhé pracovní době partnera musí zvládat závazky a povinnosti samy nebo s pomocí širší rodiny. Firemní kultura je k rodině spíše nepřátelská, neboť současná společnost je orientovaná hlavně na výkon a zaměstnavatel vyžaduje, aby zaměstnanec upřednostnil práci před rodinou a osobními potřebami. Nesladění práce a osobního života je považováno za problém zaměstnance, neboť on sám se rozhodl, že ke svým pracovním povinnostem bude mít rodinu, tudíž si to musí vyřešit. Pokud se mu tato situace nedaří zvládnout, není to považováno za systémový problém, ale pouze jen jako selhání jednotlivce. Rodinný život, zejména rodičovské povinnosti, je v České republice považován spíše za přítěž v práci. Zaměstnanec, který nezůstává v práci přesčas, většinou z důvodu právě rodičovských povinností, je znevýhodněn ve svém karierním postupu, neboť není považován za dostatečně loajálního. Aby se společnost stala přátelskou k rodině, musela by projít procesem vývoje a mnohými změnami, najít soulad mezi pracovním a soukromým životem. Některé firmy už na tuto cestu změny vykročily a snaží se svým zaměstnancům zjednodušit sladění pracovních a soukromých povinností. Pokud se tato cesta bude dařit a dojde ke změnám, rozhodně to bude nějakou dobu trvat a bude to vyžadovat úsilí všech zúčastněných.¹⁴⁸

K zaměstnanosti vdaných žen můžeme formulovat tři principy. První konzervativní stanovisko se přiklání k modelu, že vdané ženy by neměly pracovat, matky obzvláště ne. V tomto duchu by byla vychovávána i malá děvčátka, která by byla vedena k práci v domácnosti a péči o rodinu. Ženy by nekonkurovaly mužům na trhu práce a na mužích by ležela odpovědnost živitelů rodiny. Po druhé světové válce bylo toto stanovisko zatlačeno mimo veřejný diskurs a v dnešní moderní společnosti už prakticky nemá vliv. Druhé stanovisko je nekonzervativní, a to považuje za samozřejmé jen zaměstnání

---

¹⁴⁶ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON. Praha 2006, s. 19

¹⁴⁷ Srov. GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M. *Psychologické aspekty změn v české společnosti*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011, s. 207

¹⁴⁸ Srov. GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M. *Psychologické aspekty změn v české společnosti*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011, s. 212 - 215

bezdětných žen. Po narození dětí ženy práci opouští, věnují se rodině a do zaměstnání se vrací až v době, kdy dorůstající děti už péči matky tolik nepotřebují. V tomto modelu se počítá i se zvýšenou péčí o vnoučata a také prarodiče, proto byl nazván „třífázovým modelem“ ženského životního cyklu. Vše je velmi subjektivní, neboť v každé rodině se k péči přistupuje jinak a jednotlivé cykly jsou různě dlouhé nebo se překrývají. Třetí egalitární princip poukazuje na to, že třífázový model snižuje ženskou kvalifikaci v době, kdy pečuje o děti. Obzvláště pokud se mateřská fáze protáhne, žena ze své profesní dráhy vypadne a je prakticky odsouzená k méně kvalifikované práci. I pokud by se jí kvalifikace s vypětím všech sil podařila udržet, nikdy se nemůže vyrovnat muži, neboť oproti němu ztratila několik let výchovou svých dětí. Tento postoj hodnotí tuto skutečnost jako handicap, který je neslučitelný s nárokem na rovnost životních šancí. V padesátých letech minulého století byla ženám nabídnuta práce k dosažení jejich rovnosti a emancipaci. Vznikly rozsáhlé sítě školek a jeslí, jež umožňovaly péči o děti již od tří měsíců věku, čímž osvobozovaly ženy od jejich handicapu mateřství. Matkám bylo odborně vysvětleno, že průmyslově vyráběné mléko je pro děti zdravější než mateřské a školená pečovatelka v jeslích se o jejich dítě rozhodně postará lépe, než by ona zvládla svou neodborně vedenou péče v rodině. Tato vládní politika se ale neosvědčila, neboť děti byly často nemocné a náklady pro jedno dítě v jeslích se stávaly neúnosně vysoké. Odstoupilo se proto od tříměsíční mateřské dovolené a došlo k jejímu prodloužení. Vystávaly názory odborníků o tom, že malé dítě potřebuje matku, neboť nedostatek mateřské péče má na dítě velmi neblahé účinky. Od té doby je otázka správné hranice mezi zaměstnaností žen a péčí o děti hojně diskutována, nepanuje na ni jednotný názor, dokonce je zde i souběžná existence zcela protichůdných postojů. Proto dnes mnoho mladých párů bojuje s nejistotou a rozpaky v otázce při rozhodování se pro rodičovství. Tento kulturní chaos nevede k ničemu jinému než odkládání rodičovství a pokud se k němu nakonec rozhodnou, v některých případech zjišťují, že svoji příležitost už promeškali. Některé páry na rodičovství rezignovali úplně a nepociťují potřebu mít vlastní potomky. Tento režim reprodukce naší civilizace není trvale udržitelný.¹⁴⁹

---

¹⁴⁹ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006, s. 177 - 184

7. Závěr

Tato bakalářská práce se zabývala fenoménem mateřství a dalšími otázkami, které se s ním pojí. Práce se zejména soustředila na analýzu současné podoby mateřství, celkové ohrožení stability rodiny a faktické údaje, které se k tomuto fenoménu váží. Mojí hlavní výzkumnou metodou byla psychologická antropologie. Cílem mé práce bylo sledovat napětí mezi možnostmi, které se otevírají v moderní době ve spojení s mateřstvím a zároveň ztrátou stability, kterou měly ženy v tradiční roli matky. Zaměřila jsem se na hrozby i přínosy moderního přístupu k mateřství a rodině.

Práce se skládá z pěti hlavních kapitol, z nichž první se věnovala mateřství z pohledu psychologické antropologie i transkulturní perspektivy. Zkoumala otázku genderových rozdílů, statusu a role a zaměřila se také na vliv kultury na vývoj dítěte. Neopomenula ani skutečnost, jak se žena učí nové roli matky.

Druhá kapitola se věnovala historii vývoje rodiny a mateřství s důrazem na moderní dobu. Šlo hlavně o popis proměn podoby rodiny v čase a postavení žen ve společnosti. Vzhledem k obsáhlosti tohoto tématu jsem se soustředila hlavně na období průmyslové revoluce, která významně ovlivnila proměnu rodin. S tím souvisí i demografická revoluce, které se tato kapitola také věnovala. Řešila změnu chování společnosti v období osmnáctého a devatenáctého století.

Další kapitola, se zabývala moderní rodinou. Mateřství a rodina jsou velmi úzce propojené, proto jsem se věnovala tématům plánování rodičovství, uzavírání sňatků, rozvodovosti, životního stylu i problémy, které přináší moderní doba. Zkoumala jsem i výchovu v rodinách, vliv rodiny na socializaci dítěte a ovlivnění jeho budoucího života. Upozorňuji zde na skutečnost, že kultury se vyznačují velkými odlišnostmi a je nutné na ně nahlížet vždy v kontextu hodnot a norem dané kultury, což je nezbytné pro pochopení její jedinečnosti.

Rodinnou politikou se zabývala čtvrtá kapitola. Zaměřila jsem se zde na komplikace, které nastávají ženám při sladování pracovního a rodinného života, zejména z důvodu, že žena je v naší kultuře vnímána jako matka a vychovatelka dětí, tudíž na ní leží většina povinností s tím spojených. Zabývala jsem se největšími úskalími, které ženy musí řešit a také jak rodinná politika v České republice ovlivňuje rozhodování o celkovém počtu dětí. Dotknula jsem se i otázky, zda má vzdělání vliv na plánování rodičovství.

Poslední kapitola byla nejdůležitější částí mé bakalářské práce. Zabývala se motivací žen stát se matkou, nenahraditelností citového pouta mezi dítětem a osobou, která o dítě pečuje. Dále řešila různé přístupy žen k roli matky i k plánování počtu dětí. Dotkla se i psychických změn, kterými ženy prochází v období těhotenství a po porodu. S tím souvisí i změny v partnerských vztazích a rozdělení rolí, které přicházejí s narozením potomka a nezřídka vnáší konflikty mezi partnery. Kapitola neopomenula ani problematiku koordinace rodinného a pracovního života a také otázku, co žena od mateřství očekává.

Pokud bych měla zhodnotit cíl mé práce, musím se zamyslet nad hrozbou moderní doby, která se skrývá v rozrušování tradičních vzorců. Není úplně jednoznačné, zda je dnešní doba dobrá nebo špatná. Myslím si, že riziko by nemuselo být tak velké, pokud by lidé přistupovali k nástrahám moderní doby s respektem. Svoboda a dostatečná autonomie jsou sice jedněmi z velmi ceněných hodnot dnešního západního člověka, ale měli bychom si vážit i tradičních hodnot, vše citlivě provázat, aby vznikl rozumný kompromis, který bude přát rodině a mateřství.

8. Seznam použitých zdrojů

8.1 Bibliografie

1. BECK, U. *Riziková společnost*. Praha: SLON, 2011
2. BENEDICTOVA, R. *Kulturní vzorce*. Argo, 1999
3. BURCIN, B., FIALOVÁ, L., RYCHTAŘÍKOVÁ, J. a kol. *Demografická situace České republiky*. Praha: SLON, 2010
4. ČADKOVÁ, K., LENDEROVÁ, M., STRÁNÍKOVÁ, J. (edd.). *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006
5. DE SINGLY, F. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999
6. ERIKSEN, T. H. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál, s.r.o., 2008
7. FIALOVÁ, L., HAMPLOVÁ, D., KUČERA, M., VYMĚTALOVÁ, S. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: SLON, 2000
8. FUKUYAMA, F. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002
9. GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M. *Psychologické aspekty změn v české společnosti*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011
10. GOODY, J. *Proměny rodiny v evropské historii*. Nakladatelství Lidové noviny, 2006
11. HAMPLOVÁ, D., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., PIKÁLKOVÁ, S. *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2003
12. HANÁKOVÁ, P. HECZKOVÁ, L. KALIVODOVÁ, E. *V bludném kruhu*. Praha: SLON, 2006
13. HAŠKOVÁ, H. (ed.), VOHLÍDALOVÁ, M., MAŘÍKOVÁ, H., DUDOVÁ, R., UHDE, Z., KRÍŽKOVÁ, A., FORMÁNKOVÁ, L. *Vlastní cestou? Životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Praha: SLON, 2014
14. LACROIX, J. *Smysl člověka*. Praha: Vyšehrad, 1970
15. LENDEROVÁ, M. *K hříchu i k modlitbě Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999
16. MAŘÍKOVÁ, H. (Ed.). *Proměny současné české rodiny*. Praha: SLON, 2000
17. MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 1999
18. MEADOVÁ, M. *Pohlaví a temperament u tří primitivních společností*. Praha: SLON, 2010

19. MOŽNÝ, I. *Česká společnost*. Praha: Portál, 2002
20. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina*. Brno: BLOK, 1990
21. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006
22. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: SLON, 1999
23. MURPHY, R. F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON, 2008
24. OAKLEYOVÁ, A. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, s.r.o., 2000
25. PONĚŠICKÝ, J. *Fenomén ženství a mužství*. Praha: Triton s.r.o., 2004
26. RABUŠIČ, L. *Kde ty všechny děti jsou?*. Praha: SLON, 2001
27. RABUŠIČ, L. *Pronatalitní politika: spíše chiméra než spása*. In *Populační politika: ano či ne: sborník textů; ekonomika, právo, politika č. 21/2002*. Praha: CEP, 2002
28. SKUPNIK, J. *Antropologie příbuzenství*. Praha: SLON, 2010
29. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, s.r.o., 2001
30. SOUKUP, V. *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha: Portál, s.r.o., 2000
31. ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, R., SOBOTKOVÁ, I., FILIPOWICZ, M., ZACHOVÁ, A., KOHOUTOVÁ, J., PETRŮ, M. *I rodina má svou paměť*. NLN – Nakladatelství Lidové noviny, 2018
32. ŠVAŘÍKOVÁ SLABÁKOVÁ, R., SOBOTKOVÁ, I. *Rodina a její paměť v nás*. Praha: TRITON –Stanislav Juhaňák, 2018
33. VĚŠÍNOVÁ, E. MAŘÍKOVÁ H. *Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open society fund Praha, 1999
34. VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008

8.2 Internetové zdroje

Český statistický úřad. Dostupné z [Aktuální populační vývoj v kostce | ČSÚ \(czso.cz\)](https://www.czso.cz).

Obyvatelstvo – roční časové řady, Graf 9 Rozvodovost v letech 1950–2020. Dostupné z [Obyvatelstvo - roční časové řady | ČSÚ \(czso.cz\)](https://www.czso.cz)

Počet single domácností vzrostl. Úplných rodin naopak ubylo, zjistil ČSÚ. Dostupné z [Počet single domácností vzrostl. Úplných rodin naopak ubylo, zjistil ČSÚ - Novinky.cz](https://www.novinky.cz)